

Capitulum 84

5 **Discipulus:** Quia a manifestioribus expedit inchoare, ideo primo dicas de concilio convocando: si papa est notorie hereticus, et electores summi pontificis in heretica pravitate sibi consentiunt, vel eidem indebite favent, nec patet alia
via per quam possit papa hereticus coherceri, per quem scilicet generale concilium debeat congregari.

10 **Magister:** Dicunt quidam quod in hoc casu quilibet catholicus, qui scit papam esse hereticum notorium vel audit publice divulgari quod papa est notorie hereticus, debet esse paratus, si expedit, ad generale concilium
convenire, debetque quilibet, quantum sibi competit pro gradu suo, alios exhortari catholicos ut ad concilium generale conveniant. Verumptamen ista spectant principaliter ad prelatos et in divina lege peritos, secundo spectant ad reges et principes et alias publicas potestates, tertio autem spectant ad omnes
15 catholicos viros et mulieres. Unde etiam mulieres catholice, scientes papam esse hereticum et electores et electores circa electionem summi pontificis negligentes, debent, si expedit, catholicos exhortari ut ad generale concilium pro ecclesia ordinanda concurrant, imo etiam ipsemet ire debent, si poterunt bono communi prodesse.

20 **Discipulus:** Ista assertio mirabilis michi videtur. Tria enim absurda continet, ut apparet. Quorum primum est quod generale concilium absque auctoritate pape debeat congregari, secundum est quod reges et principes ac alii laici ad generale concilium debeant convenire, tertium est quod mulieres debeant aut valeant generali concilio interesse.

25 Quod enim primum sit absurdum per sacros canones probatur aperte. Nam, sicut habetur dis. 17 per totum, concilium generale absque auctoritate summi pontificis congregari non potest. Ait enim Pelagius papa: “multis denuo apostolicis et canonicis atque ecclesiasticis instruimur regulis, non debere

---

Capitulum 84.25 dis...totum] cols. 50-53 26 Ait...papa] c. 5, cols. 51-52

Capitulum 84.2 a] ab We 3 convocando] quomodo Ly 4 consentiunt] consentiant Ly 7 quidam] omitted Ly 10 quilibet] in added Ly | sibi] expedit added An 11 ad] omitted Fi | ista spectant] spectat Ly 12 spectant:] spectat Ly 13 reges] regem An | autem] omitted Bb | spectant] spectat Ly | omnes] alios added We 15 pontificis] omitted Bb Fi An 16 debent] debet Bb Fi An | si expedit] omitted Bb 17 etiam] et Ly | ipsemet] ipsimet Bb | poterunt] potuerunt An potuerint Bb Fi 20 quod] omitted An 21 est] omitted Bb 22 est] omitted Ly | aut] ac Ly 23 concilio] omitted Bb 26 enim] omitted Bb 27 canonicis] catholicis Ly

absque sententia Romani pontificis concilia celebrari". Quibus verbis clare patet quod generale concilium absque papa convocari non debet. Quia tamen puto quod assertores predicti non sine motivo dicunt contrarium, dic motiva eorum. 30
Ipsis enim auditis intelligam clarius veritatem.

Magister: Quod absque auctoritate pape possit concilium generale congregari nonnullis rationibus videtur posse probari, quarum prima est hec. Particulare concilium potest licite congregari absque auctoritate pape ad iudicandum de eodem vero papa. Ergo, multo magis, generale concilium poterit 35
congregari ad iudicandum de pseudo-papa heretico absque eius auctoritate. Antecedens duobus manifestis exemplis videtur aperte probari. Primum est de episcopis qui convenerunt ad inquirendum de idolatria et facto beati Marcellini, quorum congregatio fuit particulare concilium, congregatum absque auctoritate eiusdem pape Marcellini. Secundum est de illorum congregatione qui 40
convenerunt ad iudicandum et deponendum papam Iohannem duodecimum, que congregatio non fuit concilium generale sed particulare solummodo. Ergo multo magis posset fieri concilium generale ad iudicandum de papa heretico in heresi notorie deprehenso.

Discipulus: Ista ratio videtur aperte probare quod absque auctoritate 45
pseudo-pape heretici possit generale concilium congregari, sed non probat quod valeat congregari absque auctoritate veri pape. Unde videtur quod, si papa fiat hereticus, eligendus est papa catholicus antequam generale concilium convocetur.

Magister: Nonnullis apparet quod ratio supra scripta patenter ostendit quod 50
absque auctoritate cuiuscumque pape, veri *vel* falsi, potest generale concilium convocari. Nam, si est licitum concilium particulare fieri absque auctoritate pape ad inquirendum vel iudicandum de vero papa, multo magis licitum est generale concilium celebrari tempore vacationis apostolice sedis, absque auctoritate pape, ad pseudo-papam debite coherendum, presertim si 55
pseudo-papa aliter coherceri non potest. Sed primum licitum est, sicut per duo exempla probatum existit. Ergo et secundum debet licitum reputari.

---

28 sententia] licentia Ly | celebrari] in *added* Ly 29 convocari] congregari Fi An Ly | Quia tamen] Quare cum Ly 30 non...motivo] sine motivo non Ly in sun^o nno (*garbled*) An 31 enim auditis] namque argumentis Ly 37 Antecedens] ab Fi aperte] *omitted* Ly 38 Marcellini] Marcelli Fi 42 sed] si An 47 Unde] et *added* Ly | fiat] fuerit Ly 50 ratio] *omitted* Bb secundum *added* Ly | scripta] dicta Ly 51 vel] et Bb Fi An Ly 53 vel] et An 55 coherendum] coarcedum We

60 Secunda ratio est hec. Omnis populus et omnis communitas et omne corpus,
 sibi ius statuere, potest aliquos eligere qui vicem gerant totius communitatis aut
 corporis absque alterius auctoritate. Sed omnes fideles sunt unum corpus, Paulo
 dicente ad Romanos 12: “multi unum corpus sumus in Christo”, et sunt unus
 65 populus et una communitas. Ergo possunt eligere aliquos qui vicem gerant totius
 corporis. Tales autem electi, si simul convenerint, concilium generale
 constituunt, quia concilium generale non videtur esse aliud quam congregatio
 aliquorum qui vicem gerant totius christianitatis. Potest ergo concilium generale
 congregari absque auctoritate cuiuslibet qui non est catholicus et fidelis, et per
 consequens absque auctoritate pape heretici.

70 Tertia ratio est hec. Universalis ecclesia in unum conveniens ad aliquid
 ordinandum potest concilium generale vocari. Sed universalis ecclesia posset ad
 tam parvum numerum devenire quod posset insimul convenire, nam in tam
 parvo numero fuit aliquando post ascensionem Christi. Ergo non est impossibile
 quod ad talem numerum ante iudicium generale perveniat, et per consequens
 75 non est impossibile quod universalis ecclesia ad concilium generale conveniat
 etiam si nullus esset verus papa, sicut non est impossibile quod, sede vacante,
 universalis ecclesia simul conveniat. Non minoris autem potestatis aut
 auctoritatis est universalis ecclesia quando non posset insimul convenire,
 propter magnam multitudinem, quam quando posset insimul convenire. Igitur,
 quicquid posset universalis ecclesia per se, si posset insimul convenire, potest
 80 per aliquos electos a diversis partibus ecclesie. Ergo, posito quod diverse partes
 universalis ecclesie eligerent aliquos qui convenirent in unum ad ordinandum de
 ecclesia Dei, illi sic electi convenientes in unum, non obstante quod nullus
 esset verus papa, possent generale concilium appellari. Et ita potest generale
 concilium, quando non esset verus papa, absque auctoritate pape congregari.

85 **Discipulus:** Aliqualiter modum ponendi predictum intelligo. Ut tamen magis
 eum intelligam, et sic clarius perveniam ad veritatem, declara per quem modum,
 secundum assertionem predictam, deberet generale concilium convocari.

---

62 ad...12] Romans 12:5

---

58 Omnis] *omitted* An 64 electi] clerici We 65 constituunt] constituerint Fi An constituent Ly 66
 vicem] *omitted* An 70 potest] ad *added* Ly | vocari] convocari Ly 71 convenire] convocari Ly 73
 ante...generale] iterum Ly 78 posset] potest Ly universalis ecclesia per se si posset in *added* An
 | insimul] simul An 80 aliquos] alios We | electos] *omitted* An 83 Et] *omitted* We 86
 declara] decla^d. An 87 deberet] debeat Ly An Fi

Magister: Dicitur quod rationabile esset de qualibet parrochia vel alia communitate que posset faciliter insimul convenire mitti aliquem vel aliquos ad concilium episcopale, vel ad parlamentum regis aut principis vel alterius publice potestatis, qui eligeret vel eligerent aliquos mittendos ad concilium generale, qui, taliter electi a conciliis episcopalibus vel parliamentis secularium potestatum, in unum locum convenientes, possent generale concilium appellari. 90

Discipulus: Quid si aliqua parrochia vel etiam diocesis nollet aliquos mittere ad concilium generale. 95

Magister: Respondetur quod propter contradictionem illorum non esset communis utilitas omittenda. Imo est assertio dicens quod, si multe dioceses vel regna contradicerent generali concilio congregando, potestas congregandi concilium generale esset de iure ad alia regna vel dioceses devoluta, quia impediens communem utilitatem fidei christiane potestate conveniendi ad generale concilium merito privarentur. 100

Discipulus: Istam opinionem intelligo, et licet eam non reputem consonam veritati, tamen, qualiter respondeatur secundum eam ad auctoritates quibus asseritur manifeste quod absque auctoritate summi pontificis non debeat generale concilium congregari, aperiatis. 105

Magister: Respondetur quod regulare est concilium generale nequaquam congregari deberet absque auctoritate Romani pontificis. Fallit tamen in casu qui raro accidit, quando scilicet papa efficeretur hereticus, et electores summi pontificis negligerent papam eligere, nec posset aliter quam per generale concilium ecclesie provideri. Propter quod, ut dicitur, auctoritates summorum pontificum asserentium quod concilium generale absque auctoritate pape congregari non debet nequaquam sunt negande, sed sunt sane intelligende, ut nullo modo interpretentur in preiudicium fidei christiane, que summo pontifici etiam catholico est modis omnibus preferenda. 110

Capitulum 85

88 rationabile] ratio An Fi | rationabile...89 aliquos] omitted An Fi | alia] aliqua Ly 89 insimul] in unum Ly 90 parlamentum] parlamentum An parlamentum Ly | aut] ac Ly 91 qui] que Ly 92 parliamentis] parlamentis Ly 93 possent] omitted Bb | appellari] approbari We appellare An Fi 94 etiam] aliqua added We | nollet] nolleret We | mittere] mitti We 96 illorum] ipsorum Ly 97 omittenda] evitanda Fi | est] una added We 98 contradicerent] contradicunt Ly 102 et] omitted Ly 103 respondeatur] respondetur Ly 104 debeat] debet We 106 quod] omitted Bb | regulare est] regulariter Ly 107 deberet] debet Ly Fi debere We | Romani] summi Ly | tamen] si Fi | qui] quia Bb An Fi We 108 raro] omitted Ly 110 auctoritates] auctoritate We 111 quod] omitted Bb 112 congregari] sgrd Fi

Discipulus: Adverto quomodo probari potest primum quod circa assertionem in precedenti capitulo recitatam michi irrationabile videbatur. Ideo dic an secundum possit aliquo modo probari, scilicet quod reges et principes ac alii laici ad generale concilium debeant, si voluerint, convenire.

Magister: Antequam motiva dicte assertionis adducam, ostendam tibi quare secundum quosdam una congregatio et non alia dicatur concilium generale. Quo declarato, motiva que proferam magis intelliges.

Dicitur ergo quod congregatio quecumque non ideo solummodo vocatur concilium generale quia auctoritate summi pontificis convocatur: tunc enim omne consistorium cum papa esset concilium generale. Illa ergo congregatio est generale concilium reputanda in qua diverse persone, gerentes auctoritatem et vicem diversarum partium totius christianitatis, ad tractandum de communi bono rite conveniunt, nisi aliqui noluerint vel non potuerint convenire. Unde si aliquae provincie nolent vel non possent personas habentes auctoritatem et vicem earum transmittere, non minus esset concilium generale censendum. Isto viso, videtur posse probari quod reges et principes ac nonnulli alii laici possunt, si voluerint, ad generale concilium convenire, et eiusdem concilii tractatibus interesse.

Quod quidem probatur primo auctoritate Nicholai pape, que ponitur dis. 96, c. *Ubinam*. Primo ait enim: “Ubinam legistis, imperatores antecessores vestros sinodalibus conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibusdam ubi de fide tractatum est, que universalis est, que omnium communis est, que non solum ad clericos, verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos”. Ex quibus verbis datur intelligi quod conciliis in quibus de fide tractatur possunt laici interesse. Quod etiam auctoritatibus simul et exemplis ostenditur.

Capitulum 85.15 nolent] nota pro concilio Pisano *added* Bbm This marginal comment was clearly a reference to the 1406 Council of Pisa **20** dis...21 Ubinam!] col. 338

Capitulum 85.3 michi] *omitted* Ly An | irrationabile] inirio-a^{le} (*garbled*) An **4** secundum] hoc *added* Ly **6** adducam] adductam An **9** ergo] autem Ly *omitted* Bb | vocatur] notatur Bb **11** cum papa] *omitted* We | generale] **reputandum, nec quia super omnes christianos generalem optinet potestatem: tunc enim omne consistorium cum papa esset concilium generale** *added* We Vc* Ba | est] esset Ly **13** diversarum] universarum Ly | christianitatis] sanitatis Ly **14** bono] boni Bb **15** aliquae] aliqui Ly An Fi | auctoritatem] auctoritates Ly **17** alii] *omitted* Ly **18** tractatibus] tractantibus Bb **20** quidem] *omitted* Ly | probatur] *omitted* An **21** Primo] qui Ly | enim] *omitted* Ly ai An **22** quibusdam] quibus Ly ubi] *omitted* Ly **23** omnium] omnibus Bb An Fi Ly **24** ad] *omitted* Ly | omnino] *omitted* Ly An

Gelasius enim papa, ut habetur dis. 15, c. *Sancta Romana ecclesia*, ait: “Sancta Romana ecclesia post illas Veteris et Novi testamenti scripturas, quas regulariter suscipimus, etiam has suscipi non prohibet: sanctam synodum Nicenam 318 patrum, mediante maximo Constantino Augusto, in qua Arrius hereticus condemnatus est; sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hereticus debitam dampnationem excepit”. Et infra: “sanctam synodum Calcedonensem, mediante Martiano Augusto et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua nestoriana et euticia hereses simul cum Dioscoro eiusque complicitibus dampnate sunt”.

Item, Isidorus, sexto libro Ethimologiarum, c. 16, ut habetur dis. predicta, c. 1, ait: “tertia, synodus Ephesina prima 200 episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est”. Et infra: “quarta, synodus Calcedonensis 630 sacerdotum sub Martiano principe habita est”.

Item, ut habetur dis. 96, in sexta actione Calcedonensis sinodi, Martianus imperator dixit: “nos ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam exemplo religiosissimi principis Constantini sinodo interesse volumus, ut inventa veritate non ultra multitudo pravis doctrinis attracta discordet”.

Item, ut habetur 12 q. 1, c. *Futuram*, de Constantino sic legitur: “idem vero presidens sancte sinodo que apud Nicenam congregata est, cum querelam quorundam coram se conspiceret deferendam, ait ‘vos a nemine diiudicari potestis etc.’”

---

27 dis...ecclesia] col. 36 33 Et infra] *ibid.* 36 dis...37 1] col. 34 38 Et infra] *ibid.* 44 12... Futuram] col. 682

---

27 ait...28 ecclesia] *omitted* Ly 30 Nicenam] in cenam An | 318] 319 We 136 Bb 138 Fi An 118 Ly 31 condemnatus] contempnatus Bb | sanctam] syd Fi 33 excepit] accepit Bb An Fi Ly | Calcedonensem] Calcidonensem We 34 et] *omitted* Ly | Anatholio] Anastasio An Fi Ly | Constantinopolitano] Constantino Bb Fi 35 euticia] enticiania Ly eucia An Fi 36 Isidorus] Isidoris We | Ethimologiarum...16] *omitted* Bb | 16] 10 Ly | ut] et Ly 37 prima] pre An Fi We *omitted* Ly | 200] 70 Ly | iuniore] minore Bb Fi An We Ly Theodosio] Theodio Bb 38 630] 63 Ly An | 630...41 imperator] *omitted* An 39 Martiano] imperator *added* Bb 40 96] 98 Fi | sexta] septima Bb We alia Fi Ly actione] accusatione We | Calcedonensis] Calcidonensis We | Martianus] Martinianus Ly 41 imperator] inter cetera *added* We 42 sinodo] sinode Fi | volumus] volumus Ly Fi We

43 inventa] unitate Ly | ultra] *omitted* Bb | attracta] attractata Bb An Fi Ly attentata We

44 vero] videtur Bb An Fi 45 sinodo] sinode An We

Item, Nicholaus papa, ut habetur dis. 21, c. Nunc autem, ait: “cum quidam
 50 tempore quodam contra Sixtum papam temptassent quedam mali rumoris
 obicere, et in concilio, cui Valentinianus Augustus intererat, dictum fuisset, non
 licere adversus pontificem sententiam dare, surrexit idem imperator protinus, et
 in arbitrio prefati pontificis tribuit iudicare iudicium suum”.

Ex quibus tam auctoritatibus quam exemplis videtur ostensum quod
 imperatores licite interfuerunt conciliis et per consequens licite possunt laici, si
 55 voluerint, conciliis generalibus interesse. Quod etiam ratione videtur posse
 probari, que talis est.

Quod omnes tangit ab omnes tractari et approbari debet, ut notatur in glossa
 dis. 96, c. *Ubinam*. Et Extra, *De maiori et obedientia*, c. *Inter quatuor* notat
 glossa quod omnes quos negotium tangit vocandi sunt. Sed ea que tractantur in
 60 concilio generali omnes tangunt, quia in concilio generali tractari debet de fide
 et de aliis que ad omnes omnino pertinent christianos. Ergo laici quod tangunt
 concilia generalia licite, si voluerint, poterunt interesse.

Discipulus: Per istam rationem quilibet laicus posset interesse concilio
 generali si vellet, si illa que tractantur in concilio generali ab omnibus tractari
 65 debent.

Magister: Ad istam instantiam respondetur quod hec regula (“quod omnes
 tangit ab omnibus tractari debet”) intelligenda est si ab omnibus tractari potest,
 et non apparet ratio manifesta quare aliquis debeat ab huiusmodi tractatu repelli.
 Nunc autem non possunt omnes, neque laici neque clerici, ad generale
 70 concilium convenire, et ideo non omnes debent interesse per seipsos. Debent
 tamen omnes, qui voluerint, nisi appareat ratio manifesta repellendi eos, per
 procuratores, vel alios gerentes immediate vel mediate in speciali (vel cum aliis)
 vices eorum, concilio interesse. Et ideo, cum dicitur de regibus et principibus ac

48 dis...autem] cols. 71-2 57 Quod...debet] Cf. X,VI, 12, 29, col. 1122 | glossa...58 Ubinam]
 Gloss, s.v. pertinet, col. 465 58 Extra...quatuor] Gloss, s.v. citati, col. 428

48 quidam] *omitted* Bb Fin An We Ly 49 temptassent] teptassent Bb | quedam] quidam Bb Fi An We | mali]
 alii We | rumoris] rumores Bb Fi An We 50 et] *omitted* Bb Fi An We | concilio] 9 Bb
 Valentinianus] Valentinianus Bb | Augustus] *omitted* Ly | fuisset] fuisse Bb An Fi
 51 adversus] adversum We Ly 53 quibus] omnibus *added* Ly 54 conciliis] generalibus *added* Ly
 59 que...60 generali] *omitted* Fi 61 de] *omitted* Bb An Fi | omnino] non Bb *omitted* Ly pertinent]
 pertineant Ly 62 poterunt] potuerunt Bb 64 si...65 debent] *transposed after "Magister" infra*
line 262 An 66 respondetur] dicitur Fi 67 tractari] *omitted* Ly 71 voluerint] noluerint An
 voluerunt We Ly 72 vel] et An Fi Ly 73 dicitur] *omitted* We

aliis magnis personis laicis, nisi appareat ratio quare debeant repelli, poterunt
 per seipsos, si voluerint, conciliis generalibus interesse. Unde, si reges voluerint, 75
 poterunt per seipsos conciliis generalibus interesse, nec est necesse quod
 procuratores vel alios habentes potestatem eorum mittant ad concilium generale.
 Regna autem et alie communitates que regibus non subsunt, que interesse per se
 non possunt, debent mittere procuratores, si volunt, aut *sindicos* vel alios 80
 quocunque nomine censeantur, qui eorum habeant potestatem quantum ad ea
 que tractanda sunt in concilio generali.

Discipulus: Ista opinio seipsum impugnat. Nam si illi non debent generali
 concilio interesse de quibus apparet ratio manifesta quare debent repelli,
 sequitur quod laici interesse non debent. Nam de illis est ratio evidens quare 85
 sunt a generali concilio excludendi, quia videlicet causa Dei ad laicos
 nequaquam spectat.

Unde Felix papa, ut legitur dis. 10, c. *Certum est*, ait: “Certum est hoc rebus
 vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutum
 regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre”. Ex 90
 quibus verbis datur intelligi quod laici de causis Dei se intromittere non debent,
 et per consequens a generali concilio debent excludi.

Item, ex consuetudine hactenus observata hoc constat aperte. Nam ad
 generalia concilia soli clerici consueverunt venire, et soli clerici generalia
 concilia celebraverunt, sicut et ipsi soli vocantur.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod cause Dei non solum ad 95
 clericos, sed etiam spectant ad laicos, sicut Deus non solum est Deus clericorum
 sed etiam laicorum. Verumptamen, cause Dei quodammodo principalius
 spectant ad clericos quam ad laicos, si clerici in causis Dei non errant, pro eo
 quod clerici divinis sunt specialiter deputati, et sic intelligenda sunt verba

⁸⁷ dis...est¹] col. 20

74 nisi] omitted Bb non Fi We | poterunt] poterint Ly 76 poterunt...interesse] omitted We |
 nec] ut An non We 78 Regna] regnum Ly eg^a Bb prop^ga (garbled) An Fi | regibus] regnis We 79
 sindicos] subditos Bb An Fi Ly 82 illi] ipsi Ly | generali] omitted Ly 83 de] omitted An 84
 debent] debet An 86 spectat] spectant We 87 10] 19 We | hoc] huiusmodi Ly An 88 vestris]
 nostris Ly | salutare] salubre Bb Fi An Ly 89 regiam] regna We | Christi studeatis] omitted Bb Fi
 An We 91 debent] tenentur Ly 92 consuetudine] constitutione We | ad] a Fi 95
 primum...respondetur] primam istarum respondent Ly 96 spectant] spectat An Fi | spectant... 97
 etiam] omitted Bb | sicut] etiam added Ly 97 etiam] et added Ly | quodammodo] omitted Ly 98
 errant] errent Ly

100 Felicis pape. Si autem clerici in causis Dei et precipue contra fidem errant
catholicam, *cause* Dei ad laicos *spectant*, et non ad clericos contra fidem
errantes.

Discipulus: De hoc postea interrogabo plura. Ideo dic quomodo ad
secundam obiectionem respondere contingit.

105 **Magister:** Dicitur quod circa celebrationem generalium conciliorum multa
sunt servata temporibus retroactis que non sunt de necessitate servanda, quamvis
rationabiliter antea fuerint observata, et adhuc talia poterunt venire tempora
quod congruum *erit* ut serventur. Et ideo conceditur quod temporibus preteritis,
110 quibus prelati et clerici sanctitate vite et veritate doctrine ac zelo boni communis
et etiam circa temporalia magna industria et experientia claruerunt, congruum
fuit ut ipsi soli generalia concilia celebrarent, et ut laici, nisi in casibus
specialibus, se subtraherent a tractatibus concilii generalis. Et tamen in potestate
extitit laicorum generalibus conciliis interesse. Sed ipsi vices suas tacite vel
115 expresse clericis commiserunt, ad quod tamen artari minime debuerunt. Et ideo,
quantumcunque placeret rectoribus et communitatibus laicorum generalibus
conciliis interesse, clerici eos de iure excludere non possent.

Discipulus: Quomodo potest ostendi quod laici unquam commiserint
potestatem et vices suas clericis ad generale concilium convocatis.

120 **Magister:** Videtur quod ex hoc clare potest ostendi quod in multis conciliis
generalibus plura ordinata fuerunt que absque consensu laicorum tacito vel
expresso non poterant ordinari. Cum ergo non sit aliquo modo presumendum quod
generalia concilia presumpserint ordinare ea que potestatem excedebant eorum,
videtur dicendum quod in generalibus conciliis congregati commissionem
aliquam et potestatem a laicis habuerunt.

125 **Discipulus:** Pone aliqua exempla de ordinatis in conciliis generalibus que
absque consensu expresso vel tacito laicorum minime statui debuerunt.

100 errant] errent Ly 101 catholicam...spectant] *omitted* An | cause] causa Ly Bb Fi Dei]
etiam *added* Ly | spectant] spectat Bb Fi An Ly 103 interrogabo] per *added* Ly

104 obiectionem] rationem Ly | contingit] contingat Ly 106 sunt] fuerunt Ly An | servata]
servanda Ly | sunt] nunc *added* Ly 107 poterunt] poterant An 108 erit] se Bb est An Fi esset Ly |
ut] quod Ly | serventur] servetur Bb Fi An We 109 et veritate] *omitted* Bb Ly | boni] doni Fi

110 magna] *omitted* Bb 112 se subtraherent] subtraherentur Ly subicere henrent We (*garbled*)

| tractatibus] tractatoribus Ly 113 ipsi] si Ly 114 ad...tamen] *omitted* Ly

117 commiserint] commiserunt Ly 120 plura] *omitted* Ly | fuerunt] fuerint Ly 121 expresso]
expresse Fi 122 excedebant] exercebant Ly 124 et] *omitted* Fi An | habuerunt] habuerint Ly

Magister: Exemplum ponitur de pluribus libertatibus ecclesiasticis quibus clerici absque consensu laicorum gaudere non debent, cum sint in manifestum preiudicium laicorum. Clerici autem absque consensu laicorum nichil in preiudicium eorum possunt statuere, quia, teste Innocentio tertio, ut habetur Extra, *De iudiciis*, c. *Novit*, sicut laici iurisdictionem clericorum perturbare non debent, ita clerici iurisdictionem laicorum non debent minuere. Quare clerici in preiudicium laicorum, absque eorum consensu, nichil possunt de rebus temporalibus et libertatibus eorum disponere. 130

Discipulus: Quo iure clerici gaudeant libertatibus ecclesiasticis, an scilicet iure divino vel humano, et an iure solummodo canonico vel iure reum et principum secularium, in secundo tractatu istius operis diligenter inquiram. Ideo materiam istam dimitte, et dic breviter quare dicitur quod mulieres non sunt simpliciter contra voluntatem earum a generalibus conciliis excludende. 135

Magister: Dicitur quod hoc est propter unitatem fidei virorum et mulierum, que omnes tangit et in qua non est masculus et femina, sicut, secundum Apostolum ad Galatas 3°, in novo homine non est masculus et femina. Et ideo, ubi sapientia, bonitas, vel potentia mulieris esset tractatui fidei, de qua potissime tractandum est in concilio generali, necessaria, non esset mulier a generali concilio excludenda. 140 145

Capitulum 86

Discipulus: Istam assertionem de mulieribus, que etiam secundum Apostolum docere non debent, tam irrationabilem estimo, quod nolo eam amplius pertractari. Ideo, ipsa dimissa, dic quam potestatem habeat concilium generale super papam in heresi deprehensum. 5

Magister: Ad hoc responsum est prius, quia concilium generale debet papam hereticum de apostolica sede expellere, si aliter non potuerit, per

131 Extra...Novit] cols. 242-4 142 Galatas 3o] Galatians 3:28 Capitulum 86.4 pertractari] But see below at 1 Dial. 6. 94

128 gaudere...129 laicorum] omitted Fi | sint] sit Fi An We Ly 130 possunt] possint Bb 131 clericorum] laicorum An | non debent] omitted An Ly 132 debent minuere] debet innume (garbled) An 133 laicorum] non added Bb An Fi 136 vel:] iure added We | canonico] ecclesiastico We canonicorum An Fi | vel:] omitted Fi 137 in] omitted Ly 138 dic] da An dicitur Fi | breviter] omitted Fi 139 earum] eorum Ly 141 et:] nec Ly | sicut] omitted Ly 142 Galatas] Kn: Colossenses Bb Fi An We Ly 143 bonitas] omitted An Fi | mulieris] mulierum Ly An | tractatui] tractatu Bb An 144 esset] esse Ly An Capitulum 86.2 etiam] omitted Ly 3 docere] nocere Bb 6 quia] quod Ly 7 potuerit] poterit Ly

10 potentiam temporalem, et illam penam sibi non potest remittere; licet, secundum
 quosdam, si papa hereticus rediret ad catholicam veritatem, concilium generale,
 si non esset papa, posset de facto ipsum noviter in papam eligere et in sede
 apostolica collocare, aliis dicentibus quod ad concilium generale electio summi
 pontificis minime spectat, sed specialiter ad Romanos.

15 Secundo potest concilium generale papam hereticum expulsum de apostolica
 sede, ab omni ecclesiastico ordine degradare, sed istam penam potest absolute
 sibi remittere, sicut et potest ipsum curie seculari tradere, vel perpetuo carceri
 mancipare, et omnia bona eius propria confiscare, quibus tamen penis non de
 necessitate tenetur hereticum papam percellere, quia iste sunt pene non a iure
 divino sed a iure positivo taxate. Istud autem continet veritatem si papa
 interfuerit concilio generali. Sed si, sede vacante, fuerit celebratum concilium
 20 generale, videtur quod concilium generale predictas penas papa heretico non
 potest remittere, quia in huiusmodi penis hereticis infligendis concilium
 generale papam minime comprehendens est inferius et minoris iurisdictionis
 quam sit papa. Et ideo cum huiusmodi pene a papa, vel a conciliis generalibus
 presente papa, sint taxate, per generale concilium, sede vacante, remitti non
 25 possunt.

Discipulus: Secundum ista unum concilium generale haberet maiorem
 potestatem quam aliud, et per consequens aliud non esset generale.

30 **Magister:** Respondetur quod non est inconueniens unum concilium generale
 habere maiorem potestatem quam aliud, et tamen utrumque est generale.
 Quemadmodum, usque ad finem seculi erit ecclesia universalis, et tamen
 ecclesia universalis uno tempore habet maiorem potestatem et auctoritatem
 quam alio. Nam ecclesia universalis maiorem potestatem et auctoritatem habet
 apostolica sede vacante quam quando non vacat.

Capitulum 87

Discipulus: Dic de summo pontifice, si fuerit electus, quam penam potest
 pape heretico infligere.

---

8 potest] sibi *added* Bb An Fi 9 veritatem] unitatem Ly 10 sede apostolica] sedem apostolicam
 Ly 13 hereticum] papam *added* Bb 15 remittere] retinere Ly et *added* Fi | et] etiam Fi
 20 predictas] predictis An We 23 generalibus] vel a conciliis generalibus *added* Bb et a conciliis
 generalibus *added* Fi 24 sint] sicut An Fi 29 maiorem] auctoritatem et *added* We | est] esse Ly 30
 erit...tamen] *omitted* Ly 31 et] maiorem *added* Ly | auctoritatem] in *added* Ly 32
 quam...auctoritatem] *omitted* An | alio] aliud Fi | Nam] *omitted* Bb 33 non] *omitted* An
Capitulum 87.2 fuerit] fuit noviter Ly

Magister: Tenent nonnulli pro certissimo quod papa electus canonice, quamvis in sede apostolica intronizatus non fuerit, potest pape heretico omnes penas predictas et alias imponere, quas tamen omnes preter primam, scilicet expulsionem de apostolica sede, valet sibi remittere de plenitudine potestatis. Quem etiam papam hereticum, si ad fidei veritatem redierit, absque degradatione, et incarceratione, et bonorum suorum confiscatione, imo etiam absque abiuratione pravitatis heretice, licet non absque penitentia et abnegatione pravitatis heretice, potest recipere. 5 10

Discipulus: De summo pontifice, si esset electus canonice, dubium non videtur quin potest papam hereticum debita animadversione punire. Sed non videtur quod ante iustitiam factam de papa heretico, vel ante mortem eiusdem, possit alius papa rite substitui. 15

Magister: Multi habent pro non dubio apud intelligentes quin possit eligi verus papa, papa heretico sedem apostolicam occupanti, quia, sede vacante notorie, potest eligi verus papa. Sed quam cito papa fit notorie hereticus, sedes apostolica notorie vacat. Ergo, quantumcunque papa hereticus de facto occuparet sedem apostolicam, est papa catholicus eligendus. 20

Capitulum 88

Discipulus: Hec materia locum habebit in tractatu De gestis circa fidem altercantium orthodoxam. Ideo ad collegium cardinalium te converte, et quam potestatem habeat super papam hereticum manifestum expone.

Magister: De hoc sunt assertiones contrarie. Una est quod collegium cardinalium super papam hereticum nullam potestatem specialem habet nisi sicut ceteri episcopi, presbiteri, et diaconi. Cuius ratio assignatur talis. 5

Collegium cardinalium nullam potestatem aut iurisdictionem habet ex ordinatione divina vel iure divino, cum ex iure divino sit nullatenus institutum, imo nec in toto iure divino de ipso fit mentio. Omnem ergo potestatem vel iurisdictionem habet collegium cardinalium a summo pontifice. Sed non legitur 10

---

8 Quem] quomodo An Fi Ly | ad] a We | veritatem] unitatem Ly veritate Fi 9 degradatione] licet non absque penitentia et abnegatione pravitatis added Ly | et] omitted We absque Ly | et ... confiscatione] omitted Bb 10 licet...11 heretice] omitted Ly 12 canonice] canonicos An 13 animadversione] pena Ly 14 eiusdem] eius Ly 15 possit] posset Ly 16 Multi] nonnulli Ly pro] quod Ly An | non dubio] est dubitatio Ly | possit] posset Ly 17 papa:] omitted Bb **Capitulum 88.2** habebit] habet Ly 3 cardinalium] ardinale Bb cardi^{um} An 4 habeat] habeant Fi 7 et] vel An 8 potestatem] habet added An 9 vel] ex added Ly | cum...divino:] omitted An

quod summus pontifex aliquam potestatem vel iurisdictionem specialem dederit collegio cardinalium super papam hereticum. Ergo nullam specialem iurisdictionem habet super papam hereticum.

15 Item, consilarii alicuius prelati vel principis, ex hoc quod consilarii sunt, non habent specialem iurisdictionem super prelatum suum vel principem delinquentem. Sed cardinales sunt tantummodo consilarii pape, et in hoc solummodo precellunt alios clericos et prelatos, saltem Romanos. Ergo collegium cardinalium non habet specialiter corrigere vel punire papam si
20 hereticam incurrerit pravitatem.

Discipulus: Ista ratio accipit manifeste falsum, scilicet, quod cardinales solummodo precellunt alios clericos in hoc quod sunt consilarii pape, cum constat quod in hoc precellunt quod habent ius eligendi summum pontificem. Multa etiam privilegia alia habent ultra clericos alios et prelatos.

25 **Magister:** Respondetur quod per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum pontificem. Unde et aliquando ius illud nequaquam habuit, et adhuc posset illo iure privari. Posset enim ius eligendi summum pontificem concedi imperatori vel aliis episcopis aut clericis quam cardinalibus. Et ita per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum
30 pontificem. Sic etiam est per accidens quod cardinales multa privilegia habent quibus alii clerici et prelati minime gaudent. Quare per hoc quod cardinales habent ius eligendi summum pontificem et alia privilegia multa concludi non potest quod habent specialem iurisdictionem super papam hereticum. Et ideo, cum non caveatur in iure quod cardinales super papam hereticum specialem
35 iurisdictionem obtineant, non est eis talis specialis iurisdictio tribuenda.

Discipulus: Prima ratio fortis michi videtur, nec scio respondere ad ipsam. Quid autem tu sentis de ipsa post hoc opus inquiram. Nunc vero dic quid haberet facere collegium cardinalium, secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus.

40 **Magister:** Secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus, ultra illa que clerici alii et prelati eorundem ordinum et graduum haberent facere circa papam hereticum cardinales nichil haberent facere, nisi illa que eis competunt

---

12 specialem] speciale Bb 13 specialem] omitted Ly 16 suum] omitted Ly We 19 corrigere vel] omitted We 22 clericos] omitted Bb Fi An We | cum] quia Ly 23 constat] constet Bb Fi 26 eligendi...27 habuit] omitted Fi 29 ita] omitted An 30 Sic etiam] Et sic Ly 34 caveatur] habeatur Ly | super...35 eis] omitted Fi 35 specialis] omitted Ly 37 tu] omitted Ly | vero] autem Ly 40 hereticus] omitted Bb

quando sedes apostolica vacat per mortem naturalem veri summi pontificis. Et ideo, sicut moriente papa cardinales habent eligere summum pontificem, ita, si constaret collegio cardinalium papam esse hereticum manifestum, ad electionem veri summi pontificis deberent procedere. 45

Discipulus: Ista opinio apparentiam videtur habere, et prima ratio est tam fortis quod ad ipsam nescio respondere, de qua quid sentias post completionem istius operis indagabo. Nunc autem narra assertionem contrariam.

Magister: Alia assertio est quod, si papa efficeretur hereticus, collegium cardinalium deberet specialiter ipsum debita pena punire. Cuius ratio assignatur talis. Ad quem spectat institutio alicuius, ad eundem pertinet destitutio eiusdem, si ille non habet superiorem. Ideo enim primas potest instituere episcopum, quem tamen non potest destituere, quia tam primas quam constitutus ab eo habet superiorem qui reservat sibi destitutionem taliter instituti. Sed si primas non haberet superiorem, quem instituit episcopum posset ex causa destituere. Institutio autem summi pontificis spectat ad collegium cardinalium, quod non habet superiorem qui sibi reservet destitutionem summi pontificis si efficiatur hereticus. Ergo ad collegium cardinalium specialiter spectat destitutio pape, si hereticam incurrerit pravitatem, et per consequens punitio pape heretici ad collegium cardinalium spectat. 50
55
60

Item, non minoris iurisdictionis est collegium cardinalium quam capitulum alicuius ecclesie cathedralis. Sed capitulum, sede vacante, potest punire hereticos qui in eadem diocesi sunt reperti (Extra, *De hereticis, c. Ad abolendam*), ubi habetur quod clerici, sede vacante, possunt hereticos iudicare. Ergo, multo magis, collegium cardinalium, sede vacante, potest papam hereticum iudicare. 65

Capitulum 88.64 Extra...65 abolendam] col. 780

43 veri] omitted Ly 44 si] quod An 45 constaret] constiterit Ly 49 istius] huius Ly | narra] enarra Ly 51 ipsum] ipsi Fi 53 habet] habeat Ly | Ideo] omitted Ly | potest] habet Ly 54 tamen] omitted Fi | quia] omitted Fi | constitutus] institutus We | habet] habent Ly 55 instituti] institute Fi 56 quem] qui Ly 57 spectat...58 pontificis] omitted Bb 58 reservet] reservat We | efficiatur] efficeretur Ly 59 pape] omitted Ly 60 incurrerit] incurrat Ly 62 collegium] capitulum Ly

Discipulus: Per istam rationem, *capitulum*, sede vacante per hoc quod episcopus in hereticam incideret pravitatem, posset suum episcopum hereticum iudicare.

Magister: Respondetur quod episcopi habent privilegium speciale quod non debent iudicari nisi per episcopos vel per papam, cum inquisitores heretice pravitatis non habeant potestatem inquirendi de ipsis. Et ideo, capitulum non habet potestatem iudicandi episcopum suum hereticum. Sed in collegio cardinalium sunt plures episcopi, et ideo poterit papam hereticum iudicare.

Discipulus: Nunquid capitulum, si episcopus efficiatur hereticus, obediet ei ex quo eum iudicare non potest.

Magister: Respondetur quod capitulum, si constet sibi episcopum in labem hereticam incidisse, ei obedire non debet. Nec tamen iudicabit ipsum, sed vitabit, et accusabit eum superiori qui habet potestatem iudicandi ipsum.

Capitulum 89

Discipulus: Nunquid Romani, si papa efficiatur hereticus, possunt ipsum penis punire predictis.

Magister: De hoc possunt esse diversi modi dicendi.

Unus quod, si papa efficiatur hereticus, Romani possunt et debent papam hereticum pellere de apostolica sede, eumque vitare tenentur, et alium papam sibi possunt eligere (illi scilicet de Romanis quibus ius competit eligendi). Sed alias penas, scilicet degradationem, incarcerationem, et bonorum suorum confiscationem, sibi non possunt infligere.

Alius modus dicendi potest esse quod Romani omnibus predictis penis possunt papam hereticum cohercere.

68 capitulum] omitted Bb An Fi probaretur Ly 69 in] omitted Ly | incideret] incurreret Ly | posset] capitulum added Bb An Fi Ly | hereticum] omitted Ly 71 quod] scilicet added Ly 72 debent] possunt Ly | per] omitted Ly 73 ipsis] episcopis Ly | capitulum] collegium Fi 76 efficiatur] efficeretur Ly 77 eum] ipsum We 78 sibi] ei Ly | labem] salem (*garbled*) Bb An Fi 79 hereticam] hereticum Fi 80 vitabit] insinuabit Ly **Capitulum 89.2** efficiatur] fiat Ly | ipsum] eum Ly 5 efficiatur] efficitur Ly 6 pellere] expellere Ly | eumque] eumquia Fi | de Romanis] Romani Ly 8 incarcerationem] incarcerati Fi 9 sibi] ei We 10 predictis] modis et added Ly | penis] omitted Bb An Fi

Isti modi dicendi fulciri possunt consimilibus rationibus quibus assertiones contrarie de collegio cardinalium, recitate in precedenti capitulo, muniuntur.

Capitulum 90

Discipulus: Istam materiam duxi ad alia tempora reservandam. Ideo, tracta de diocesano in cuius diocesi papa hereticus moraretur, si, scilicet, papa hereticus de facto teneret curiam in Pisis vel Florentia vel alia civitate habente episcopum, an episcopus civitatis posset de iure papam hereticum penis 5
cohercere prefatis.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod diocesanus episcopus, in cuius diocesi papa hereticus notorie moraretur, de iure valeret et deberet, invocato auxilio brachii secularis, si tantam posset habere potentiam, papam hereticum captivare, ipsumque denunciare ab omnibus catholicis devitandum. Hoc 10
probatum primo sic.

Hereticus qui nullo gaudet privilegio speciali ultra episcopos hereticos, quantum ad predicta est subiectus diocesanis iudicio, quia alii episcopi heretici in hiis subiecti sunt iudicio diocesanis. Sed papa hereticus nullo gaudet privilegio speciali ultra alios episcopos, sicut ostensum est supra c. 71. Ergo papa hereticus 15
quantum ad predicta subditur iudicio diocesanis.

Item, quantum ad predicta est papa illius subiectus iudicio qui tenetur terram ad *suam* iurisdictionem spectantem de omni pravitate heretica expurgare, quia sine predictis, terra de heretica pravitate purgari non potest. Ad episcopum autem spectat totam suam diocesim de omni pravitate heretica expurgare, Extra, 20
De hereticis, c. Excommunicamus, in fine, ubi sic legitur: “si quis enim episcopus super expurgando de sua diocesi heretice pravitatis fermento negligens fuerit vel remissus, cum id certis indicis apparuerit, et ab episcopali officio deponatur, et in locum ipsius alter substituatur idoneus qui velit et possit

---

Capitulum 90.4 in...Florentia] Avignon did not acquire a separate bishop until one was appointed by Benedict XII in 1336. However, plans to relocate the papacy in Rome (with stops along the way, especially in Bologna), had been discussed throughout John XXII's reign, and were being revived in 1332. 20 Extra...21 Excommunicamus] col. 789

---

12 fulciri possunt] fulciuntur Ly | consimilibus] similibus Ly 13 precedenti] priori Ly | muniuntur] innuuntur An Fi omitted Ly **Capitulum 90.3** moraretur] moratur Fi 4 teneret] teneat An Fi We | Pisis] Parisius Ly | vel] in added Ly | habente] habende Fi 12 nullo] modo added Ly 13 heretici] omitted Ly 14 nullo] modo added Ly 17 papa] omitted Bb | terram] certam Fi 18 suam] sui Ly Bb An Fi | spectantem] spectandam We 21 enim] autem Bb Fi An We Ly 24 idoneus] omitted Bb Fi An We Ly

25 hereticam confundere pravitatem”. Ergo papa hereticus, quantum ad predicta,
iudicio episcopi est subiectus.

30 Tertio probatur idem sic. Ratione delicti fit aliquis de foro alterius (Extra,
De raptoribus, c. 1, et 3 q. 6, c.1, et Extra, *De foro competenti*, c. *Postulasti*, et 6
q. 3, c. *Placuit*). Ergo, si papa hereticus in diocesi alicuius episcopi, male
docendo vel parrochianos episcopi ad pravitatem *hereticam* inducendo,
delinquit, fit de foro eiusdem episcopi et eidem est subiectus. Episcopus autem
potest sibi subiectos hereticos captivare. Ergo de iure potest episcopus captivare
papam hereticum in sua diocesi commorantem.

35 **Discipulus:** Licet sit regula generalis quod ratione delicti fit quis de foro
alterius, tamen, sicut dicit glossa Extra, *De raptoribus*, c.1: “ab hac tamen
generalitate excipitur quilibet superior qui ubicumque crimen committit, non
potest iudicari nisi a papa, si agatur ad depositionem”. Cum ergo nullus sit
superior papa, nullus inferior poterit iudicare ipsum quantumcunque in diocesi
delinquat alterius.

40 **Magister:** Ad hoc respondetur quod, licet de intellectu glosse, quantum
prima facie sonat, inter iuristas fuerint opiniones diverse, secundum quod innuit
glossa 3 q. 6, c. 1, unde et glossa ubi prius, scilicet Extra, *De raptoribus*, c. 1,
dicit opinionem Huguccionis fuisse quod “si archiepiscopus committat tale
45 crimen in parrochia alterius archiepiscopi, vel episcopi suffraganei alterius
archiepiscopi, quod possit tunc iudicari ab illo archiepiscopo, vel episcopo,
argumentum ad hoc 96 dis., c. duo, ubi Ambrosius ratione criminis commissi in
sua parrochia excommunicavit imperatorem, quod alias non auderet”, tamen de
illo qui non est maior, imo minor, omni episcopo, videtur tenendum quod
ratione delicti fit de foro illius episcopi in cuius diocesi probatur delinquere.
50 Cum ergo papa hereticus non sit maior sed minor omni episcopo vero, quia
omnis hereticus est minor omni catholico (24 q. 1, § *Si autem*), sequitur quod

27 Extra...28 1] col. 808 28 3...c1] col. 509 | Extra...Postulasti] col. 252 | 6²...29 Placuit] col.
563 35 Extra...c1] Gloss, s.v. excommunicentur, col. 1725 42 glossa¹...1¹] Gloss, s.v. causa,
col. 737 | Extra...1²] Gloss, s.v. excommunicentur, col. 1725 46 96...duo] col. 340 (*Duo sunt*)
51 24...autem] col. 967

27 foro] fore Fi 30 hereticam] omitted Bb Fin An Ly 31 fit] sit Fi An We Ly 34 fit] sit Fi An We
Ly | quis] aliquis We 35 tamen] omitted Bb Fi An We Ly 36 committit] committat Bb Fi An We Ly
40 quantum] quem Bb 41 prima] propria (?) (*garbled*) An Fi 42 1] 3 Ly 43 Huguccionis]
huiusmodi Ly | tale] aliquod Bb Fin An We Ly 45 quod...tunc] potest Bb Fi An We Ly | illo] alio
Ly | vel episcopo] omitted Bb archiepiscopi added Ly 46 argumentum] omitted Ly | hoc] enim
added Ly 49 fit] sit An 50 papa] papam Bb | vero] omitted Ly 51 §] c. Fi An We Ly

papa hereticus, ratione delicti, fit de foro diocesani in cuius diocesi commoratur. Glossa igitur que dicit quod a generalitate istius regule “excipitur quilibet superior etc.” intelligenda est de superiori qui non obstante delicto manet superior. De illo autem qui fuit superior, et per delictum ipso facto fit inferior et omni superioritate spirituali privatur, ipso iure non debet intelligi, ut videtur. Quare, cum papa hereticus ipso facto est factus inferior omni catholico, in papa heretico non habet dictum glosse locum. Et ideo, episcopus in cuius diocesi papa hereticus moraretur posset ipsum detinere, non tamen solempniter degradare, sicut nec eum deponere posset. Quod ex hoc probatur quod depositiones episcoporum soli summo pontifici reservantur (Extra, *De translatione*, c. *Inter corporalia*, et 3 q. 6, c. *Quamvis*, et c. *Dudum*, et c. *Discutere*). Et propter hoc etiam episcopus non potest papam hereticum curie tradere seculari, quia nullus episcopus, antequam fuerit ab omni ordine ecclesiastico degradatus, seculari curie est tradendus.

Discipulus: Narra assertionem contrariam.

Magister: Assertio contraria tenet quod nullus episcopus potest papam hereticum detinere, nec aliquam in eum dictare sententiam. Que tali ratione probatur.

Ille non est iudex alterius, nec aliquam potestatem habet super ipsum, cuius sententia lata contra ipsum absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est penitus reprobanda, et nullo modo servanda. Sed sententia cuiuscunque episcopi lata contra ipsum qui habetur pro papa, sive sit hereticus sive catholicus, absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est penitus reprobanda. Ergo nullus episcopus est iudex pape etiam heretici. Maior videtur manifesta, quia de sententia illius, qui se asserit iudicem alicuius alterius et allegat causam possibilem ex qua esset iudex eius, est inquisitio facienda an causa quam allegat sit vera. Et per consequens est inquisitio facienda an sententia eius sit iusta vel iniusta. Minor vero exemplo probatur. Nam Dioscorus sententiam excommunicationis in papam Leonem dictavit, et videtur probabile quod contra

61 Extra...62 corporalia] cols. 97-8 62 3...Quamvis] col. 520 | c Dudum] c. 521 | c Discutere] col. 520

52 fit] sit An | diocesi] dy'ac^z (*garbled*) Fi 53 quilibet] quibus An 54 manet] permanet Ly 55 per] consequens *added* Ly 57 est] sit We 59 ipsum] iterum An Fi 61 soli summo] solummodo Ly | De...62 corporalia] De transactionibus Ly 62 et 3] 23 Ly 63 potest] posset Ly 65 ecclesiastico] ecclesiasticus Fi | seculari] secularie Bb An Fi 67 episcopus] *omitted* Ly 71 absque] sine Ly 72 cuiuscunque] cuiuslibet Ly prelati *added* We 73 ipsum] illum We 74 vel iniusta] *omitted* Ly 75 etiam] *omitted* Ly | videtur] esse *added* Ly

85 eum allegaverit hereticam pravitatem, et tamen absque omni examinatione vel
 inquisitione an sententia Dioscori esset iusta vel iniusta fuit eiusdem sententia
 reprobata, teste Nicholao papa qui, ut legitur dis. 21, c. *In tantum*, referens verba
 concilii Calcedonensis, ait: “quoniam secundis excessibus, priorem iniquitatem
 90 valde transcendit, presumpsit enim excommunicationem dictare adversus
 sanctissimum archiepiscopum magne Rome Leonem etc. Nunquid ibi legitur
 inquisitionem factam fuisse, utrum iuste Dioscorus ipsam excommunicationem
 dictasset? Non plane, sed absque omni controversia hoc in eo ulti sunt quia cum
 95 esset inferior, potioem quibuslibet conatus est lacessere iniuriis”. Ex quibus
 verbis datur intelligi quod, si aliquis episcopus ex quacunque causa papam
 presumpserit captivare vel excommunicare vel lacessere qualicunque iniuria,
 non est inquirendum an papa sit catholicus vel hereticus, quia de sententia talis
 episcopi vel alia iniuria seu molestia illata pape nulla est inquisitio penitus
 facienda. Ergo, sive papa sit hereticus sive catholicus, nullus episcopus debet ei
 molestiam inferre qualemcunque, et per consequens eum detinere non debet.

Discipulus: Ista ratio videtur michi concludere, et tamen dic quomodo
 responderetur ad ipsam.

100 **Magister:** Responderetur quod notorium fuit Dioscorum esse hereticum, et
 ideo nullam penitus habuit iurisdictionem super papam, etiam si fuisset
 hereticus. Quare de sententia eius non fuit inquisitio facienda an esset iusta, hoc
 est an esset ex causa iusta, quamvis notorium fuerit quod non fuit iusta ex
 ordine. Secus autem esset de episcopo catholico, quia, si episcopus catholicus
 vel episcopus de quo non esset manifestum quod esset hereticus papam
 105 captivaret, vel denunciaret tanquam hereticum excommunicationis sententiam
 incurrisse, esset inquisitio facienda an iuste vel indebite procecisset. Et si
 inveniretur quod papa esset manifestus hereticus, factum episcopi esset a
 catholicis approbandum.

---

83 dis...tantum] col. 72

81 allegaverit] allegavit Ly An 82 eiusdem] eadem Ly An 83 reprobata] reprobanda Ly An Fi
 85 transcendit] conscendit An | dictare] etiam added Bb Fi An We Ly 86 sanctissimum]
 omitted Ly Bb An Fi | Nunquid] nunquam Bb Fi We Ly | legitur] legis Ly 87 iuste] iste Bb Fi An
 We vel iniuste added Ly | excommunicationem] iuste added Bb Fi An We Ly 88 omni] omitted Ly
 controversia] malevolia An | ulti] usti We isti An Fi 89 inferior potioem] inferiorem An 92
 non...93 iniuria] omitted An 93 inquisitio] certe added Ly 96 videtur michi] non videtur Ly 100
 iusta] iniusta Ly 102 ordine] origine Ly | episcopus] esset Bb An esset episcopus Ly 103
 hereticus] si added Ly 104 hereticum] excommunicatum et added Ly 106 inveniretur] veniretur
 Bb

Discipulus: Nunquid papa hereticus posset appellare ab episcopo ipsum taliter detinente.

Magister: Respondetur quod de iure non posset, nisi allegaret causam probabilem que, si esset probata, deberet sufficiens reputari. 110

Capitulum 91

Discipulus: Hec de potestate diocesani super papam hereticum manifestum ad presens sufficiant. Ideo ad principes seculares et laicos me converto, de quibus festina disserere an potestatem habeant papam hereticum cohercendi.

Magister: De hoc opiniones reperiuntur contrarie. Una est quod cohercio pape heretici ad principes seculares et laicos minime spectat, quod multis modis ostenditur. 5

Primo sic. Cohertio pape heretici non spectat ad illos de quorum foro non est papa hereticus. Sed papa hereticus non est de foro seclarium potestatum. Ergo cohercio eius ad principes seculares et laicos minime spectat. Maior videtur nota. 10
Minor sic probatur. Clerici non sunt de foro iudicis secularis (2 q. 1 fere per totum), et Celestinus papa, ut habetur Extra, *De iudiciis*, c. *Cum non ab homine*, ait: “si clericus in quocunque ordine constitutus in furto, vel homicidio, vel periurio, seu aliquo alio mortali crimine fuerit deprehensus legitimeque convictus, ab ecclesiastico iudice deponendus est”. Et per consequens clericus pro nullo crimine est apud seclarem iudicem iudicandus. Papa autem hereticus est clericus, ergo non est de foro iudicis secularis. 15

Secundo sic. Papa hereticus non est de foro illius iudicis ad quem non spectat de causa heretice pravitate cognoscere. Sed ad iudicem seclarem non spectat cognoscere de causa heretice pravitate, sicut nec ad ipsum pertinet causa fidei vel Dei. Ergo papa hereticus non est de foro iudicis secularis. Maior est nota. 20
Minor auctoritatibus sanctorum patrum probatur aperte.

Capitulum 91.11 2...12 totum] cols. 438-449 12 Extra...homine] col. 242

Capitulum 91.3 sufficiant] et added Ly 4 festina] bestina Bb | hereticum] omitted Ly 5 contrarie] et added We 9 Sed...hereticus] omitted Bb 11 sic] omitted Ly 12 et] omitted An Fi 13 vel] et Bb 14 alio mortali] omitted Bb Fi An We Ly | legitimeque] legitime quia An legitime et Ly 18 sic] omitted Ly | est] omitted An Fi 20 cognoscere] argue^{re} Fi | nec...pertinet] ad ipsum non pertinet Ly 21 vel Dei] omitted Ly 22 probatur] probat Bb

25 Ait enim Felix papa, ut allegatum est supra, prout legitur 10 dis., c. *Certum est*: “Certum est, hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis agitur Dei, iuxta Ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre”.

Item, Nicholaus papa, ut legitur dis. 96, c. *Denique*, ait: “hi, quibus tantum humanis rebus, et non divinis preesse permissum est, quomodo de hiis, per quos divina ministrantur, iudicare presumant, penitus ignoramus”.

30 Item, dis. 96, c. *Satis evidenter*, sic legitur: “deputatus est igitur Candidianus, magnificentissimus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimam sinodum vestram, et in nullo quidem, que faciende sunt de piis dogmatibus questiones seu potius expositiones, communicare. Illicitum namque est eum, qui non sit in ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus”.

Item, Nicholaus papa, ut habetur dis. 10, c. *Imperium*, ait: “Imperium vestrum suis publice rei cotidianis administrationibus debet esse contentum, non usurpare que sacerdotibus Domini solum conveniant”.

40 Item, Iohannes papa, ut legitur dis. 96, c. *Si imperator*, ait: “Si imperator catholicus est, quod salva pace ipsius dixerimus, filius est, non presul ecclesie, quod ad religionem competit discere ei non docere, habet privilegia potestatis sue, que administrandis legibus publicis divinitus consecutus est, et eius beneficiis non ingratus circa dispositionem celestis ordinis nichil usurpet. Ad sacerdotes enim Deus voluit que ecclesie sunt disponenda convenit, non ad
45 seculi potestates”. Et infra: “non a legibus publicis, non a potestatibus seculi, sed a pontificibus et sacerdotibus omnipotens Deus christiane religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari, et discuti et recipi de errore remeantes”.

23 ut...supra] 1 Dial. 6. 85 | 10...24 est¹] col. 20 27 dis...Denique] col. 338 30 dis...
evidenter] col. 339 36 dis...Imperium¹] col. 20 39 dis...imperator¹] col. 341 45 infra] *ibid.*

24 est] ait *added* Ly | hoc] quod An | rebus vestris] nostris rebus Ly 25 studeatis] ut *added* An
26 preferre] potest ferre An Fi 27 Item] Et Bb An Fi Ly | hi] hiis Bb An Fi We 29 divina] *omitted*
An 30 igitur] *omitted* Bb An Fi Ly 32 vestram] nostram Ly | faciende] *facienda* Bb Fi An We Ly
37 vestrum] nostrum We Ly | publice] publicis Bb We | rei] *omitted* Bb Fi An We 38 Domini]
Do Bb | solum] *solummode* Ly 39 ait...imperator] *omitted* An 40 dixerimus] *dicimus* Bb Fi An
We Ly 41 discere] *dicere* An *omitted* Fi ei] competit An Fi | non] *omitted* Bb 42 que]
omitted An | et] ut Ly 43 ordinis] *ordis* Bb 44 convenit] *omitted* An Fi 45 a] *omitted* Bb An

Item, beatus Cyprianus, ut legitur dis. 10, c. *Quoniam*, scribens Iuliano, sic ait: “Quoniam idem mediator Dei et hominum homo Iesus Christus, sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit propria volens humilitate corda sursum efferri, non humana superbia rursus in inferna demergi: ut etiam christiani imperatores pro eterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus incursum distaret, et Deo militans minime se negotiis secularibus implicaret ac vicissim non ille rebus divinis presidere videretur, qui esset secularibus negotiis implicatus.”

Ex quibus aliisque quam pluribus videtur aperte probari quod principes seculares et laici de causis Dei, rebus divinis, piis dogmatibus, et religione christiana se intromittere minime debent. Ex quo patenter inferitur quod causa fidei et heretice pravitate ad ipsos non spectat. Quare papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Tertio sic. Crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat. Sed crimen heresis est crimen ecclesiasticum, ergo ad iudicem secularem non pertinet, et per consequens nec papa hereticus nec aliquis alius hereticus est de foro iudicis secularis. Minor istius rationis est tam nota quod probatione non eget. Maior auctoritate et ratione probatur.

Auctoritate quidem patet, quia 12 q. 1 c. *Si quis cum clerico*, sic legitur: “si autem crimen ecclesiasticum est, tunc secundum canones ab episcopo suo cause examinatio et pena procedat nullam communionem aliis iudicibus in huiusmodi causis habentibus”. Ex quibus verbis colligitur evidenter quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat.

Quod etiam ratione probatur. Quia causa quecumque solummodo ad iudicem peritum et exercitatum in huiusmodi pertinere dinoscitur. Unde secundum Alexandrum tertium, ut habetur Extra, *De consanguinitate*, c. 1: “non sunt cause

48 dis...Quoniam] col. 20 67 12...clerico] col. 640 74 Extra...1] col. 701

48 legitur] habetur We 50 discrevit] discernit Bb 51 volens] medicinali added Ly
52 imperatores] rursus Bb Fi An We Ly | eterna] inferiora Bb We infi'o^m (garbled) An |
indigerent] omitted Bb 54 a] et Fi 55 ille] omitted An Fi 56 presidere] preesse Bb Fi An We Ly |
implicatus] implicitus Bb Fi An We Ly 57 quam] omitted Ly 59 quo] quibus verbis Ly
60 non] nec alius hereticus An Ly 62 Tertio...65 secularis] omitted An | ad...63 heresis] non
pertinet ad iudicem secularem. Sed pravitas heretica Ly 63 heresis...crimen] omitted Bb | ergo...
64 pertinet] omitted Ly 65 istius] huius Ly 66 eget] indiget Ly 67 12] 11 We | sic legitur]
omitted Bb 68 tunc] omitted Ly | suo] sue Ly 71 minime] non Ly 73 in] et Bb | huiusmodi] ea
Ly | Unde] et added We

75 matrimonii tractande per quoslibet, sed per iudices discretos”. Ubi dicit glossa
 quod: “duo exiguntur ad cognoscendum et iudicandum de causa matrimonii,
 scilicet scientia canonum, et quod habeat iurisdictionem”. Et infra:
 “argumentum quod causa non est deleganda nisi perito et exercitato ar. 2 q. 2, c.
 ultimo, *De penitentia* dis. 6, c. 1 in principio”. Ex quibus verbis colligitur quod
 80 causa non debet committi nisi perito. Unde et glossa dis. 20, § 1 notat: “quod
 nullus potest esse iudex, maxime ecclesiasticus, nisi sit peritus”. Sed iudex
 secularis in causa criminis ecclesiastici minime est peritus, cum notitiam
 scripturarum, per quam convincitur crimen ecclesiasticum, constet eum non
 habere. Ergo crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat, et per
 85 consequens crimen heresis quod per solam scripturam divinam cognoscitur,
 cuius non habet notitiam secularis iudex, ad ipsum non spectat.

Quarto sic. Maiores cause sunt ad maius iudicium deferende, quod tam ex
 scripturis divinis quam ex sacris canonibus colligitur evidenter. Nam, ut legitur
 Exodi 18, Jethro, cognatus Moysi, dedit eidem consilium, dicens: “Esto tu
 90 populo in hiis que ad Deum pertinent, ut referas que dicuntur ad eum”. Et post:
 “provide autem de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit
 veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos”. Et post: “quidquid
 autem maius fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent”. Cuius
 consilio Moyses acquievit dum sic legitur ibidem: “quibus auditis Moyses fecit
 95 omnia que ille suggererat et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos
 principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos. Qui
 iudicabant plebem omni tempore. Quidquid autem gravius erat, referebant ad
 eum, faciliora tantummodo iudicantes”. Et Deuteronomi primo dixit Moyses
 iudicibus constitutis ab ipso: “Ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis
 100 cuiusquam personam, quia Dei iudicium est. Quod si difficile vobis visum

75 Ubi...76 quod] Gloss, s.v. potestatem, col. 1508 77 Et infra] *ibid.* 78 2¹ ...79 ultimo] col.
 450-1 79 De...principio] col. 1242 80 glossa...1] Gloss, s.v. scientia, col. 88 88 ut...89 18]
 Exodus 18: 19 90 Et post] Exodus 18: 21 92 Et post] Exodus 18: 22 94 sic...ibidem] Exodus
 18: 25-6 98 Deuteronomi primo] Deuteronomy 1: 17

75 dicit] notat Ly | glossa] nota *added* Bb Fi We 76 iudicandum] vindicandum We videndum Fi
 Ly 78 argumentum] dicitur Ly | deleganda] dili^{da} An | ar] ut habetur Ly | 2] et We 79 in principio]
omitted Ly | principio] Fi 80 §] c. Ly *omitted* An Fi 84 habere] *omitted* Bb 86 non:] *omitted* Bb 91
 provide autem] provideas Ly 92 ex] et Fi | tribunos] etc. *added* Fi 94 Moyses:] omnia que ille
 suggererat *added* An | dum] cum Bb | sic] se Fi | legitur] legatur Bb We 96 et:] *omitted* Bb Fi
 An We Ly | et:] *omitted* Bb Fi An We Ly 98 iudicantes] iudices Bb An Fi 99 ut] sicut Ly | accipietis]
 accipientes We

aliquid fuerit, referte ad me, et ego audiam”. Et 17 c. sic scribitur: “Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et iudicum intra portas tuas videris verba variari, surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore, 105
 queresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem”. Ex quibus aliisque auctoritatibus scripture divine patenter colligitur quod maiores cause sunt ad superiores iudices deferende.

Quod etiam sacri canones protestantur. Anacletus enim papa, ut habetur 2 q. 6, c. *Omnis oppressus*, ait: “si autem difficiles cause aut maiora negotia orta fuerint, ad maiorem sedem referantur”. 110

Item, Pelagius papa, ut habetur dis. 17, c. *Multis*, ait: “si vero in qualibet provincia orte fuerint questiones, et inter ipsius provincie episcopos discrepare ceperit ratio, atque inter ipsos dissidentes non conveniant, ad maiorem tunc sedem referantur”. Et infra: “maiores vero et difficiliore questiones, ut sancta 115
 sinodus statuit, et beata consuetudo exigit, ad sedem apostolicam semper reservantur”.

Ex quibus aliisque quam pluribus patet aperte quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende. Sed causa heresis est inter causas maximas computanda. Ergo causa heresis est ad maius iudicium deferenda. Iudicium 120
 autem ecclesiasticum est maius iudicio seculari, teste Gregorio **Nazianzeno** qui, ut habetur dis. 10, c. *Suscipitis*, scribens imperatoribus Constantinopolitanis, ait: “libenter accipitis, quod lex Christi sacerdotali vos subiecit potestati atque istis tribunalibus subdit? Dedit enim et nobis potestatem, dedit principatum multo

101 17 c] Deuteronomy 17: 8-9 109 2... 110 oppressus] col. 467 112 dis... Multis] col. 52
 115 Et infra] *ibid.* 122 dis... Suscipitis] col. 20

01 sic] sicut An | Si] in An 102 apud te] *omitted* Bb Fi An We

103 causam... causam] et We *omitted* Bb Fi An Ly | et] non *added* Ly | lepram et] *omitted* Bb iudicum] *blank* Fi | intra... videris] *transposed after* variari *infra* Bb Fi An We 104 variari] pariari Fi videris intra portas tuas *added (transposed)* Bb (*omitted* tuas) An Fi We 105 veniesque] veniens Bb veniesque An | fuerit] in *added* We 106 indicabunt] iudicabunt Ly Bb An Fi 108 deferende] differende An Fi We 109 habetur] legitur Ly 111 fuerint] fuerunt Bb An Fi We Ly 112 ut habetur] *omitted* An 113 inter] intra An Fi We Ly 114 dissidentes] discedentes Bb Fi An We Ly | tunc] *omitted* Ly 115 difficiliore] indifferentes Bb 116 et] ut *added* Bb Fi An We Ly 121 Nazianzeno] **Kn**: Nazanzeno Ly Bb An Fi Nazazeno We 122 habetur] legitur We 124 subdit] subdidit Bb Fi An We Ly | Dedit] *omitted* Bb | et] *omitted* Bb Fi An We Ly | multo] multum Bb An Fi

125 perfectiorem principatibus vestris”. Ex quibus verbis datur intelligi quod
iudicium ecclesiasticum est maius iudicio seculari. Ergo causa heresis non ad
iudicem secularem sed ad iudicem ecclesiasticum debet referri.

130 Quinto sic. Potestas iudiciaria regalis seu secularis et potestas iudiciaria
sacerdotalis sunt potestates distincte, secundum quod testatur beatus Cyprianus,
ut habetur dis. 10, c. *Quoniam*, prout allegatum extitit. Ad potestates autem
iudiciarias distinctas spectant cause distincte. Ad iudiciariam autem potestatem
sacerdotalem pertinet causa heresis. Ergo causa heresis non pertinet ad
potestatem iudiciariam secularem, et per consequens papa hereticus non est de
foro iudicis secularis.

135 Sexto sic. Non aliam potestatem iudiciariam habent seculares iudices
christiani quam habuerunt iudices seculares pagani. Nam imperatores christiani
successerunt imperatoribus paganis, et reges christiani successerunt regibus
paganis. Successores autem eodem iure et potestate gaudent qua predecessores.
Ergo iudices seculares christiani non habent aliam potestatem iudiciariam quam
140 pagani habuerunt. Sed causa heresis ad iudices paganos minime pertinebat. Ergo
nec causa heresis spectat ad seculares iudices christianos, et per consequens
papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

145 Septimo sic. In illa causa que spectat ad imperatores, reges, et iudices
seculares, imperialibus vel secularibus legibus est utendum, quia unaqueque
causa terminanda est per leges illius fori ad quem noscitur pertinere. Sed in
causa heresis imperialibus seu secularibus legibus minime est utendum, teste
Nicholao papa qui, ut habetur dis. 10, c. 1, ait: “Lege imperatorum non in
omnibus ecclesiasticis controversiis utendum est”. Et infra: “imperiali iudicio
non possunt iura ecclesiastica dissolvi”. Ergo causa heresis ad iudicem

147 dis...1] col. 19 148 infra] *ibid.*

126 heresis] *omitted* Bb 128 regalis] *omitted* Ly | et...129 beatus] *omitted* An 130 habetur]
legitur We | Quoniam] *omitted* Bb | prout] superius *added* We 131 spectant] spectat Bb

136 habuerunt] habent Ly habuerint 137 imperatoribus] *omitted* Ly 138 qua] quia Fi *omitted* An 139 seculares] *omitted* Bb |
iudiciariam] *omitted* An We 140 habuerunt] habuerint An | Sed] cum igitur Ly | pertinebat] pertineat Ly 141 iudices] *omitted* Ly |
iudices...142 secularis] *omitted* Fi 144 seculares] *omitted* Ly | vel] et Ly 145 illius] huiusmodi Ly | quem noscitur] quod dicitur Ly 146
heresis] non est *added* Ly | secularibus] utendum *added* Ly | minime...utendum] *omitted* Ly
147 Lege] leges An We | imperatorum] imperatoris Ly

secularem minime spectat, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis. 150

Octavo sic. Ad eundem spectat causa heresis ad quem pertinet causa fidei, cum eadem videatur esse causa heresis et causa fidei, quemadmodum eadem est scientia contrariorum. Sed causa fidei ad iudicem secularem minime spectat, cum videatur ad solum summum pontificem pertinere (24 q. 1, c. *Quotiens*, et Extra, *De baptismo et eius effectu*, c. *Maiores*). Ergo ad iudicem secularem causa heresis minime spectat, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis. 155

Capitulum 92

Discipulus: Dixisti quod de potestate principum secularium et laicorum super papam *hereticum* sunt opiniones contrarie. Recitasti autem unam, ideo nunc tracta contrariam.

Magister: Circa opinionem contrariam sunt modi ponendi contrarii et diversi, quibusdam dicentibus quod cohertio pape heretici et aliorum hereticorum principaliter pertinet ad totam multitudinem christianorum, vel ad illos qui totius multitudinis curam gerunt, et ita, secundum istos, hereticorum cohertio principaliter spectat ad laicos qui communitatum curam gerunt, cuiusmodi sunt principes seculares et publice potestates; aliis dicentibus quod cohertio pape heretici principaliter spectat ad summum pontificem et prelatos, 10
secundario autem spectat ad principes seculares et laicos, et hoc in duobus casibus: uno quidem si principes seculares et laici super hoc a prelati ecclesie fuerint requisiti, et etiam in alio casu, si, videlicet, clerici fuerint pravitate heretica maculati, vel hereticorum fautores, aut in corrigendo papam hereticum dampnabiliter negligentes. 15

Discipulus: Secundus modus dicendi videtur apparens. Primum autem hereticalem estimo, et tamen motiva ipsius audire desidero.

155 24...Quotiens] col. 970 156 Extra...Maiores] col. 644

151 secularis] seculari Bb 153 cum...fidei] omitted Ly Capitulum 92.2 et] aliorum added Ly 3 hereticum] omitted Bb An Fi Ly 4 nunc tracta] recita aliam Ly 5 et diversi] omitted Ly 6 quibusdam] quibus An | pape...9 cohertio] omitted Ly 7 pertinet] omitted Fi blank An 8 ita] Bb We: ista An Fi Ly 11 heretici] et aliorum hereticorum added Ly 12 autem] cohertio pape heretici added We 13 casibus] causis Bb 14 clerici] omitted Ly 17 Discipulus] omitted Bb Fi | dicendi] omitted Ly 18 ipsius] illius modi dicendi Ly

20 **Magister:** Motiva istius modi dicendi virtualiter continentur in rationibus
 supra in principio huius sexti, c. 3° et 4° et 5° contentis, quibus ostenditur quod
 imperator est iudex ordinarius pape, et quod papa ex ordinatione Christi nullam
 iurisdictionem coactivam habet. Ad hoc etiam posset adduci ratio fundamentalis
 quorundam, que facta est supra libro quinto capitulo 15°, per quam probatur
 25 quod ecclesia Romana non habet ex institutione Christi super alias ecclesias
 principatum.

Discipulus: Ex quo ista est ratio fundamentalis quorundam, explana et
 applica eam ad conclusionem hic propositam.

30 **Magister:** Ratio illa ad conclusionem hic propositam taliter applicatur. In
 tota scriptura *novi testamenti* non invenitur aliquid ordinatum de potestate
 cohercendi delinquentes nisi Matthei 18, cum Christus dixit: “si autem
 peccaverit in te frater tuus, vade, et corripue eum inter te et ipsum solum. Si te
 audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum
 adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum.
 35 Quod si non audierit eos, dic ecclesie. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi
 sicut ethnicus et publicanus”. In quibus verbis Christus potestatem cohercendi
 delinquentes commisit ecclesie. Per ecclesiam autem in scriptura divina ubique
 comprehenduntur laici et clerici, nec unquam in scriptura sacra laici a nomine
 ecclesie excluduntur. Si igitur potestas cohercendi hereticos commissa est
 40 ecclesie, non est commissa clericis in speciali. Ergo communitas fidelium habet
 primo et principaliter potestatem cohercendi hereticos sicut et alios
 delinquentes. Illa autem que competunt communitati principaliter et primo, non
 derivantur nisi in eum qui gerit vicem et causam communitatis. Talis autem est
 princeps secularis. Ergo principi seculari, non clericis, competit principaliter

---

Capitulum 92.30 Matthei 18] Matthew 18: 15-17

19 istius] huius Ly 20 et] omitted Ly | 4o] 8 An Fi 21 Christi] omitted Fi | nullam] habet
 penitus added We 22 habet] omitted We 26 explana] est plana Ly | et] omitted Ly
 27 applica] apo^{ca} (garbled) An | conclusionem] questionem Ly 28 hic] omitted Ly 29 novi
 testamenti] omitted Bb An Fi Ly 30 dixit] dicit Ly autem] omitted Bb Fi An We Ly 31 eum]
 ipsum Ly 32 audierit] audiverit We | eris] es Ly erit An Fi te] omitted Ly | adhibe] accipe Ly
 33 duos] testes added We | ut] quia Ly | stet] stat Ly 35 ethnicus] thnicus An 36
 Per ecclesiam] In ecclesia Ly | scriptura] scripturam Fi 37 comprehenduntur]
 comprehenduntur An | et clerici] omitted Bb | sacra] omitted Ly 38 hereticos] omitted
 We 39 non] nec Ly An 42 derivantur] dirivantur Ly

potestas coercendi hereticos, et ita ad ipsum pertinet principaliter papam hereticum coercere.

45

Discipulus: Ista ratio est omnino irrationabilis et militat contra seipsam, tum quia si potestas coercendi hereticos et alios delinquentes tradita est primo a Christo communitati ecclesie, et communitas potest transferre potestatem suam in quem voluerit, ergo communitas ecclesie ita poterit transferre illam potestatem in clericum vel clericos sicut in laicum vel laicos. Cum ergo non legatur quod communitas fidelium talem potestatem coercendi hereticos transtulerit in laicos, non est dicendum quod talem potestatem habeant laici a communitate fidelium, tum quia per verba Christi predicta non est commissa ecclesie potestas coercendi delinquentes, sed tantummodo videtur iniungi quod delinquentes qui incorrigibiles apparuerint, evitentur, quia ultimo dicitur “si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus”. Per que verba datur intelligi quod delinquentes incorrigibiles sicut ethnici et publicani sunt habendi. Communitas autem fidelium per verba prefata non recipit potestatem coercendi ethnicos et publicanos a Christo. Ergo per eadem verba non recipit potestatem coercendi delinquentes credentes, sed videtur per illa verba imponi fidelibus quod, sicut ethnici et publicani sunt vitandi, quantum ad hoc quod non sunt eis secreta fidei communicanda, iuxta illud Matthei 7° “nolite dare sanctum canibus etc.”, ita credentibus incorrigibilibus secreta fidei communicari non debent.

50

55

60

65

Magister: Istis non obstantibus, nonnulli putant quod ratio predicta concludat si perficiatur. Que secundum eos perfici debet sic. Contra rationem et utilitatem rei publice est quod diverse persone habentes potestates omnino distinctas, que nec integrant unam potestatem nec una dependet ab alia, habeant iurisdictionem coactivam super eandem communitatem, etiam pro diversis

---

62 Matthei 7o] Matthew 7: 6

---

44 hereticos] et ita ad ipsum pertinet principaliter potestas coercendi hereticos *added* Ly | ita] *omitted* An | papam] ipsum An 46 tum] *omitted* Ly 47 quia] *omitted* An | primo] *omitted* Bb 49 poterit] cetera Fi poterat We 50 in:] *omitted* An 52 transtulerit] transtulit Ly transtulerat An Fi 54 potestas] *omitted* An 55 incorrigibiles] incorrigiles Ly | evitentur] quod patet per illud *added* Ly | quia] quod Ly 57 datur intelligi] intelligitur Ly 58 recipit] recepit a Christo We 59 et] *omitted* Bb An Fi | a Christo] *omitted* We 61 verba] *omitted* Ly | et] *omitted* Bb | sunt] sint We ab eis *added* Ly 63 etc] *omitted* Ly | ita] ista Bb An Fi etiam *added* Ly credentibus] credulis Ly | fidei] Dei An 66 Que] Nam sicut percipimus Ly | et] veritatem et *added* Ly 67 utilitatem] vali^{tem} (*garbled*) An 69 eandem] eadem An

70 criminibus. Posset enim contingere quod se mutuo impedirent, et quod pax et
 concordia communitatis per tales distinctas potestates solveretur. Posset enim
 accidere quod eadem persona esset involuta diversis criminibus, quorum unum
 pertineret ad unam potestatem et aliud ad aliam. Quo posito, si utraque potestas
 75 vellet exercere iustitiam circa delinquentem eandem personam, oporteret quod
 una potestas raperet vel defenderet delinquentem contra aliam potestatem, et ita
 pax et concordia in communitate dissiparetur. Si enim idem sit fur et hereticus,
 et ratione heresis pertineat ad iudicem ecclesiasticum et ratione furti ad iudicem
 80 secularem, si neuter iudex vult deferre alteri sed uterque vult trahere reum ad
 iudicium suum, unus propter heresim, alis propter furtum, inter ipsos orietur
 seditio. Cum ergo communitas occasiones seditionum et scissionum ac
 scismatum tollere teneatur, non licet eidem communitati concedere clericis
 potestatem coercendi hereticos, et in principem secularem transferre
 potestatem malefactorum alios castigandi. Sed constat quod principes seculares
 85 habent iurisdictionem coactivam super quam plurimos criminosos. Ergo clerici
 pro nullo crimine habent iurisdictionem coactivam super eosdem. Et ita si
 subditi alicuius regis vel principis fiant heretici, ab eodem rege vel principe
 puniri debent pro heresi sicut pro aliis criminibus.

Discipulus: Per plures leges cavetur aperte quod heretici non per reges et
 principes sed per clericos iudicari debent.

90 **Magister:** Dicunt quidam quod tales leges sunt leges inique, iuri naturali, id
 est recto dictamini rationis, obviantes manifeste, et ideo pro non legibus sunt
 habende.

Capitulum 93

Discipulus: Quia de isto modo ponendi, quem reputo omnino erroneum, in
 aliis tractatibus sepe occasionem habeo loquendi, ideo, isto modo dimisso,
 nitere declarare alium modum ponendi, qui minus veritati repugnare videtur.

---

70 criminibus] Quia *added* Ly | enim contingere] concurrere Ly 71 communitatis] communitati
 We 72 diversis criminibus] criminibus ita diversis Ly 73 unam] unum Bb 76 dissiparetur]
 dissiparent An Fi | enim idem] eid An Fi .n. id We 77 pertineat] pertinet Ly 78 vult] voluerit
 Ly 79 iudicium] ius Ly 81 concedere] taliter *added* Ly 85 nullo] illo Ly 86 fiant] fiat Bb 88
 cavetur aperte] habetur Ly 89 iudicari] iudicare Ly 90 leges] *omitted* Ly An | id est] et Ly 91
 obviantes] obviantia We | non...92 habende] pro legibus non sunt habende Ly **Capitulum 93.2**
 reputo] puto Ly 3 habeo] habeo Ly | loquendi] et *added* Ly 4 nitere] nite An | alium] secundum
 Ly

Magister: Dicunt quidam quod, si papa manifeste et publice incideret in hereticam pravitatem, puta si publice predicaret et doceret contra veritatem catholicam apud catholicos divulgatam, ut pote si doceret aut predicaret vel teneret verum corpus Christi in sacramento altaris minime contineri, aut resurrectionem non esse futuram, vel animas reproborum non affligi aut cruciari, vel non esse in inferno, aut aliquid huiusmodi, cuius contrarium tenetur explicite credere quia apud catholicos publice tanquam catholicum divulgatur, vel etiam diffinitive determinaret quemcunque errorem, quantumcunque parvum, divine scripture *aut* doctrine universalis ecclesie obviantem, si clerici crederent vel faverent eidem aut circa correctionem et cohibitionem ipsius essent dampnabiliter negligentes, princeps secularis in cuius dominio moraretur, et etiam populus qui sciret ipsum esse hereticum, coercere deberet, si posset, invocato auxilio, si oporteret, vicinarum regionum. Si autem princeps vel populus in cuius dominio papa hereticus moraretur crederet vel faveret eidem, aut ipsum dampnabiliter negligeret coercere, alii principes et laici qui scirent papam esse hereticum, in quantum eis potentia et vires suppetent, ad ipsum coercendum essent astricti. Unde circa istum modum tria probare et declarare nituntur.

Primo enim nituntur ostendere quod causa fidei aliquo modo spectat ad laicos. Secundo, satagunt explanare quomodo questio fidei spectat ad laicos. Tertio, moliuntur ostendere quod cohercio pape heretici in aliquo casu spectat ad laicos, etiam a prelati ecclesie minime requisitos.

Primum probatur primo sic. Ad illum spectat aliquo modo questio fidei vel causa qui potest concilio generali, in quo tractatur de causa fidei, interesse. Imperatores autem, et, per rationem consimilem, reges et laici aliqui, possunt generali concilio, in quo tractatur de fide, interesse, sicut ostensum est prius c.

Capitulum 93.9 vel...10 inferno] Yet another reference to the Beatific Vision controversy which erupted in late 1331 and early 1332.

5 incideret] incurreret Ly 7 si doceret] determinaret Ly 11 credere] vel added Ly | divulgatur] divulgaret Ly 12 etiam] omitted Ly | determinaret] terminaret Ly 13 aut] ac Ly Bb An Fi 14 aut] ac Ly | et] aut Ly 15 princeps...moraretur] principes seculares in quorum dominio moratur Ly 16 populus] papa Bb | esse] omitted Ly | deberet] debent Ly | posset] possent Ly omitted Bb 17 vel populus] omitted Ly 18 hereticus] omitted Ly 21 circa] erga An Fi | tria] etiam An 24 questio] causa Ly 27 illum] primum Bb An Fi | aliquo modo] quodammodo Ly | questio...28 causa] causa fidei We 28 qui] que Fi | causa fidei] fide Ly 29 et] etiam Fi | consimilem] alii added We et added An | aliqui] aliquo modo Ly 30 fide] causa fidei We

85. Ergo ad imperatores, reges, et laicos, aliquo modo causa fidei noscitur pertinere.

Secundo sic. Ad illum aliquo modo spectat questio cause fidei qui fidem defensare tenetur. Quia nullus rem ad ipsum impertinentem omnino tenetur defensare, teste Sapiente qui, Ecclesiastico 11°, ait: “de ea re que te non molestat ne certaveris”, qualis est omnis res que ad te omnino non pertinet. Sed laici fidem suam tenentur defendere, alioquin proditores veritatis sunt censendi, 11 q. 3, c. *Nolite*, ubi Iohannes Chrisostomus ait: “sicut sacerdos debitor est, ut veritatem, quam audivit a Deo, libere predicet, sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit a sacerdotibus probatam quidem in scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, prodidit veritatem”. Ergo questio fidei aliquo modo spectat ad laicos.

Tertio sic. Ad ipsum spectat aliquo modo questio fidei qui pro veritate fidei defendenda leges potest statuere. Sed populus et laici leges possunt statuere pro veritate fidei defendenda. Ergo ad populum et laicos aliquo modo questio fidei noscitur pertinere. Maior videtur evidens, quia nemo de re que ad eum omnino non pertinet valet legem statuere. Minor auctoritatibus, exemplis, et rationibus videtur posse probari.

Augustinus enim, ut habetur 11 q. 3, c. *Imperatores*, ait: “Imperatores si in errore essent (quod absit) pro errore suo contra veritatem leges darent, per quas iusti et probarentur, et coronarentur, non tamen faciendum est quod illi iuberent”. Et infra: “quando autem imperatores veritatem tenent pro ipsa contra errorem iubent. Quod quisquis contempserit ipse sibi iudicium acquirit”.

Item, idem ad Vincentium, ut habetur 23 q. 4, c. *Non invenitur*, ait: “quis enim nostrum vel quis vestrum non laudat leges ab imperatoribus datas adversus sacrificia paganorum”, que per *consequentiam* pro fide date videntur.

35 Ecclesiastico 11o] Ecclesiasticus 11:9 38 11...Nolite] col. 667 49 11...Imperatores!] col. 670 52 Et infra] *ibid.* 54 23...invenitur] col. 922

33 sic] *omitted* Ly | spectat] pertinet Ly | cause] *omitted* We 34 rem] tenetur Fi 35 11o] 2° Bb Fi An We Ly 36 molestat] molestaverit Bb An Fi 37 veritatis] et heretici *added* Ly 38 11] 1 Ly dis. 11 Bb 39 libere] legitime Ly 40 in scripturis] scriptura Ly 41 fiducialiter] *omitted* Bb Fi An We Ly aliquo modo] quandoque Ly 43 ipsum] illum We 44 populus] papa An Fi imperator Ly 46 quia] scilicet quod Ly 47 auctoritatibus] et *added* Ly 50 absit] et *added* Bb Fi An We Ly | leges] legem Bb Fi An We Ly | quas] quam Bb Fi An We Ly 51 et] *omitted* Bb Fi An We Ly | est] *omitted* An 52 iuberent] iubent Bb Fi An We Ly | tenent] et *added* Bb An Fi Ly | ipsa] ea Ly 54 Vincentium] ait *added* Ly Bb An Fi 4] 8 An Fi 55 nostrum...quis] *omitted* Ly | ab...datas] imperatorum datas ab eis Bb Fi An We Ly 56 consequentiam] nientiam Bb convenientiam Ly An Fi

Item, ad Bonifatium, ut habetur dis. 9, c. 1, loquens de imperatoribus, ait: “quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sevientes et corriguntur intelligentes”. Et alibi ait: “quicumque vero legibus imperatorum, que pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium”.

Et, ut habetur 23 q. 4, c. *Si ecclesia*, ait: “qui autem dicunt”, scilicet heretici, “qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, aliud temporis tunc fuisse, et omnia suis convenire temporibus. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, quis ei pro pietate contra impietatem leges ferendo seviret. Tunc enim illud adhuc propheticum complebatur: ‘quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum adversus dominum, et adversus christum eius’, nondum enim agebatur quod paulo post in eodem Psalmo dicebatur: ‘et nunc reges reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore’. Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea, que contra Deum iussa fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter etiam quia rex est. Quia homo est, servit vivendo fideliter; quia rex est, servat leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanciendo”. Ex quibus patet aperte quod imperatores et publice potestates licite pro fide possunt leges statuere.

Quod etiam exemplis ostenditur. Nam tam reges infideles quam fideles leges pro fide laudabiliter ediderunt. Nam Nabuchodonosor legem edidit pro fidei veritate, qui, ut legitur Danielis 3°, ait: “a me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, et lingua, quecunque locuta fuerit

57 dis...1] col. 16 59 alibi] *ibid.* 62 23...ecclesia] col. 923 66 quare...68 eius] Psalms 2: 1-2 69 paulo...Psalmo] Psalms 2: 10-11 79 Danielis 3o] Daniel 3: 96

57 Item] idem *added* Ly 58 terrentur] tenentur Fi We tenentur se An 59 sevientes] servientes Fi | ait] *omitted* Ly 60 Dei] *omitted* Ly 62 qui] quod Ly quid Fi We 65 imperator] imperatorum Fi | ei] enim Bb Fi An We Ly | leges] legis Fi | seviret] servaret WBb Fi An We 66 complebatur] compleatur Bb 68 unum] et *added* Ly | adversus:] adversum Bb An Fi adversus: ...eius] *omitted* Ly | adversus:] adversum Bb An Fi | enim] illud Ly 71 reges] et *added* Bb An Fi We | serviunt] serviant Fi | contra] *omitted* Bb An Fi 72 fiunt] sunt Bb Fi An We Ly | plectendo] pulctendo Fi 73 quia:] est rex et aliter quia est *added* Ly | est: ... est:] *omitted* Ly rex] *omitted* Bb | servit:] Deo *added* Bb Fi An We Ly | vivendo] in vivo Bb 74 servat] servit Bb Fi An We Ly 75 sanciendo] sentiendo An Fi 76 leges] *omitted* Bb 77 fideles] fidel'r An 78 legem] leges Bb 80 quecunque locuta] quicumque locutus Bb Fi An We Ly

blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, dispereat et domus eius vastetur, neque enim est alius Deus qui possit ita salvare”.

85 Rex etiam magnus Artaxerxes, ut legitur Hester ultimo, legem edidit, dicens: “hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis urbibus proponatur, ut liceat Iudeis uti legibus suis”.

90 Reges etiam fideles leges pro veritate fidei condiderunt. Quod testatur aperte Augustinus qui, in epistola ad Vincentium, ut habetur 23 q. 6, c. *Videns*, ait: “civitas mea, que, cum tota esset in partes Donati, ad unitatem catholicam legum imperialium timore conversa est”. Ergo imperatores leges pro fide catholica ediderunt.

95 Quod etiam ratione videtur posse probari. Nam ille potest leges pro fide statuere qui non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei potest ius condere. Laici autem non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei possunt ius statuere, dis. 1, c. *Ius civile*, ubi dicitur sic: “Ius civile est, quod quisque populus vel queque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit”, id est, “contemplatione Dei et hominum”, secundum glossam ibidem. Ergo laici in favorem fidei leges condere valent.

100 **Discipulus:** Ista sententia, quod laici possunt aliquas leges pro fide statuere que aliquam obtineant firmitatem nisi a summo pontifice vel prelati ecclesie fuerint confirmate, sacris canonibus obviare videtur. **Unde** Innocentius tertius, ut habetur Extra, *De constitutionibus*, c. *Ecclesia*, ait: “nos attendentes, quod laicis etiam religiosis, super ecclesiis et personis ecclesiasticis nulla sit attributa facultas, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi, a quibus, si quid motu proprio statutum fuerit, quod ecclesiarum etiam respiciat

83 Hester ultimo] Esther 16: 19 87 23...Videns] col. 948 94 dis...civile] col. 2
97 secundum...ibidem] Gloss, s.v. divina humanaque, col. 5 101 Extra...Ecclesia] col. 14

81 dispereat] dispereat An Fi | domus] demus Bb 82 est] Deus added We | Deus] omitted Bb Fi
An We Ly 83 Artaxerxes] Artaxerses Bb Artaxersis We 84 autem] omitted Bb est added Ly |
nunc] omitted Bb Fi An We Ly | mittimus] emittimus Bb Fi An We Ly nunc added Bb An Fi We |
proponatur] proponam Bb An Fi omitted Ly 87 Videns] vides Fi Ly We 88 Donati] Conati An Fi
89 est] omitted An 92 statuere] constituere Ly | hominum] omitted An 93 ius condere] iura
statuere Ly | Laici...94 statuere] Sed imperatores et populus contemplatione Dei possunt leges
statuere Ly 94 statuere] omitted Bb | 1] 9 Bb 95 quod] omitted Bb | quisque] quicunque Ly |
queque] quecunque Bb Fi An We Ly 96 causa] omitted An
99 obtineant] habeant Ly 100 Unde] quia Ly omitted Bb An Fi 102 etiam] et Ly An Fi We | sit]
est Ly 103 facultas] apud added Bb Fi An We Ly 104 proprio] omitted An | etiam] omitted Ly

commodum et favorem, nullius firmitatis existat, nisi ab ecclesia fuerit approbatum”. Ex quibus verbis datur intelligi quod super hiis que ad ecclesiam spectant statutum laicorum nullam obtinet firmitatem nisi ab ecclesia fuerit approbatum. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat. Ergo statutum laicorum in favorem fidei editum nullius est momenti nisi ab ecclesia fuerit approbatum. 105

Item, in synodo Symachi pape, ut habetur 16 q. ultima, c. *Non placuit*, sic legitur: “Non placuit, laicum statuendi in ecclesia habere aliquam potestatem, cui subsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi”. Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus nichil potest statuere de hiis que ad ecclesiam spectant. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat, ergo laicus in favorem fidei nichil potest statuere. 110 115

Item, in synodo Eugenii pape, prout legitur Extra, *De iudiciis*, c. *Decernimus*, sic habetur: “Decernimus etiam ut laici ecclesiastica tractare negotia non presumant. Sed episcopi, abbates, archiepiscopi et alii ecclesiarum prelati de negotiis ecclesiasticis, maxime de illis, que spiritualia esse noscuntur, laicorum iudicio non disponant”. Ex quibus colligitur quod nec etiam laicorum iudicio sunt spiritualia disponenda. Cum ergo inter negotia spiritualia sit questio fidei potissime computanda, videtur quod laici de hiis que ad fidem spectant se intromittere minime debent, et per consequens pro fide nichil statuere possunt. 120

Item, minus est disponere de ecclesiasticis dignitatibus et rebus ecclesiarum quam de fide. Qui autem non potest minus, nec maius potest. *Laici* vero de dignitatibus ecclesiasticis et rebus ecclesiarum nichil *possunt* disponere. Ergo multo fortius nec de fide poterunt aliquid ordinare. 125

Quod autem de dignitatibus ecclesiasticis et rebus ecclesiarum laici nichil disponere valeant, sacris canonibus affirmatur. Nam 16 q. ultima, c. *Laicis*, sic

110 16...placuit] c.23 C.16 q.7, col. 807 116 Extra...117 Decernimus] col. 239 129 16... Laicis] col. 807

105 et] in Bb An Fi | nullius] ml'is (*garbled*) An | existat] esse constat Ly 107 fuerit] *omitted* An 109 fidei] etiam Dei Ly | approbatum] confirmatum Ly 111 ecclesia] ecclesiam Fi 112 cui] c. An | subsequendi] obsequendi Ly 16 sequendi An sunt sequendi Fi 113 datur] potest Ly 116 in] ex We | prout] ut Ly 117 Decernimus] decrevimus Ly An | sic] sicut An Fi | Decernimus] decrevimus Ly An | etiam] *omitted* Bb Fi An We Ly | laici] clerici Ly 118 Sed] et Bb Fi An We Ly ut *added* Ly | episcopi] et *added* Bb An Fi We | abbates] et *added* WeLy 120 iudicio] iudicia Ly Bb An Fi 125 Laici] laico Bb An Fi Ly Laici...127 ordinare] *omitted* Ly 126 possunt] pertinet Bb An Fi 127 poterunt] poterint An 129 16] 26 Bb | Laicis] laici Ly Fi

130 legitur: “Laicis quamvis religiosis nulla de ecclesiasticis dignitatibus aliquid
disponendi legitur facultas attributa”.

Item, Innocentius tertius, ut habetur Extra, *De arbitris*, c. *Contingit*, ait: “Ad
hoc generaliter prohibemus, ne super rebus spiritualibus compromittatur in
laicum, quia non decet, ut laicus in talibus arbitretur”. Ergo multo magis non
135 decet ut laicus de fide, dignitatibus ecclesiasticis, et rebus ecclesiarum aliquid
legem statuendo decernat.

Item, dis. 96, c. *Bene*, de statuto Basili in favorem ecclesie edito sic legitur:
“scripturam, que in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis
constat esse invalidam: primum quia contra Patrum regulas a laicis, quamvis
140 religiosis, quibus nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur
umquam attributa facultas, facta videtur”.

Item, Innocentius tertius, ut legitur Extra, *De rebus ecclesie alienandis vel
non*, ait: “cum laicis, quamvis religiosis, disponendi de rebus ecclesie nulla sit
attributa potestas, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi
145 etc.”

Ex quibus aliisque quampluribus colligitur evidenter quod non solum de
fide, sed nec etiam de dignitatibus et rebus ecclesie, laici leges condendi nullam
habent penitus potestatem. Et quamvis hoc conclusio michi videtur certa
secundum canonicas sanctiones, tamen quomodo ad allegationes prescriptas
150 respondere contingat non differas recitare.

Magister: Allegationes tue predictae a nonnullis pueriles et frivole
reputantur, quia videtur eis quod sacrorum canonum non habeas intellectum. Ad
cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod rem aliquam ad alium pertinere
dupliciter potest contingere. Res enim aliqua ad aliquem pertinet tanquam in

132 Extra...Contingit] col. 235 137 96...Bene] col. 337 142 Extra...143 non] X, 3, 15, 12, col.
516

131 disponendi] disponenda An 132 Contingit] 10 Ly | ait] omitted Bb | Ad hoc] Adhuc Bb Fi
An We Ly 134 in...arbitretur] de fide dignitatibus Fi | arbitretur] arbitratu Bb 135 fide] et added
Ly 136 decernat] decernant Ly 137 96...Bene] 6^a Ly | favorem] favore Bb 139 quia] quidem Bb
Fi An We Ly 140 disponendi] disponendo Bb 141 videtur] videatur WBb Fi AN We Ly 142
alienandis...143 non] non alienandis Bb Fi An We Ly 143 cum...144 potestas] nulla fuit laicis
attributa potestas de rebus ecclesiasticis disponendi apud Ly | ecclesie] ecclesiarum Bb An Fi
| nulla] n^o Fi

144 potestas] facultas An Fi | obsequendi] subsequendi Bb An Fi WeLy

145 etc] omitted Ly 147 nec...dignitatibus] etiam de dignitate Ly 148 hoc] hec Ly

151 nonnullis] nonnullos Bb 152 quia] quare An Fi 153 dicitur esse] est Ly

potestate eius aliquo modo existens, ut scilicet de ea sicut sibi placuerit, dummodo non contra Deum vel rationem rectam aut leges iustas seu consuetudines rationabiles, valeat ordinare, et isto modo dignitates ecclesiastice et res ecclesiarum ad prelatos ecclesie pertinere noscuntur. Alio modo pertinet res aliqua ad aliquem tanquam defendenda ab eo, et isto modo res ecclesiarum pertinent ad laicos, quia laici defendere debent res ecclesiarum. Sic etiam fides spectat ad laicos, quia eam viriliter et potenter defendere astringuntur. Ex hiis respondetur ad omnes allegationes tuas, quia, *sicut* laici leges statuere possunt suos subditos artius obligando ne personas ecclesiasticas vel res earum offendant vel molestant iniuste, quos in contrarium facientes penis possunt debitis coercere, quamvis huiusmodi penis personas exemptas ab eorum potestate nequeant castigare, sic laici, scilicet reges, principes, ac publice potestates et etiam communitates, leges possunt statuere pro fide salubrius defendenda, possuntque punire suos subditos fidem nequiter impugnantes, quamvis punire non valeant eos qui a sua iurisdictione sunt exempti.

Discipulus: Nitere allegare pro assertionem predicta.

Magister: Quod reges et principes, ac publice potestates et civitates alieque communitates que potestatem habent condendi leges de temporalibus, leges statuere queant pro veritate fidei tenenda et defendenda et nullatenus impugnanda vel reiicienda, eisdemque legibus suos subditos obligare, sic videtur posse probari.

Omnis persona et universitas iurisdictionem habens coactivam de hiis que per se et subditos facere obligatur legem potest statuere, et ad ea facienda subditos sub pena rationabili obligare. Sed omnis persona fidelis, et etiam universitas, iurisdictionem habens coactivam, per se et subditos tenetur fidem catholicam defendere. Ergo de fide defendenda potest legem statuere, et subditos ad fidem defendendam sub pena rationabili obligare.

---

155 eius] illius Ly 157 rationabiles] rationales Ly An | ecclesiastice] ecclesiastice Bb 158 ad... noscuntur] pertinent ad prelatos ecclesie Ly | ad...159 ecclesiarum] omitted An 159 aliquem] alium Ly | isto modo] sic Ly 160 etiam] omitted Ly Bb 161 spectat] pertinet Ly | viriliter] diligenter Ly An Fi 162 quia] quod Ly | sicut] omitted Bb An Fi Ly 164 offendant] defendant An Fi | molestant] molestant An 165 debitis] debetis Bb | exemptas] exceptas Ly 166 potestate] potestates Bb laici...principes] principes et reges Ly 167 etiam] omitted Ly 171 et] omitted Ly 172 condendi] condere Ly 173 queant] que Fi | tenenda] timenda Bb 174 reiicienda] reiicienda Bb Fi | sic] sicut Bb An Fi 176 habens] omitted An | hiis] ad added Ly 177 per se] omitted Bb subditos facere] subditos faciendo Ly

185 Secundo probatur idem sic. Quilibet habens iurisdictionem coactivam ad ea per leges suos potest suos subditos obligare que pacem et tranquillitatem eorum procurant et conservant, et quorum contraria pacem et tranquillitatem civium dissipant et conturbant. Sed fidem negare et impugnare et abicere pacem et tranquillitatem civium dissipat et conturbat, quia homines diversarum sectarum minime pacifice insimul vivunt. Ergo omnis persona et communitas habens iurisdictionem coactivam potest per leges subditos obligare ne fidem catholicam impugnare aut abicere quoquo modo presumant.

190 Tertio sic. Non minorem potestatem habet rex vel princeps super subditos suos in hiis que sunt contra fidem et bonos mores quam habet maritus super uxorem suam, vel pater super prolem suam. Sed maritus coniugem suam errantem contra fidem vel bonos mores potest et debet corrigere, et pater prolem suam errantem contra fidem et bonos mores habet corrigere. Ergo rex et princeps subditos suos errantes contra fidem et bonos mores potest corrigere. Rex autem et princeps de hiis que *in* subditis suis potest corrigere valet legem statuere. Ergo rex et princeps pro fide tenenda a subditis suis legem potest eis imponere.

200 **Discipulus:** Predicta assertio non ita michi videtur irrationabilis sicut antea videbatur, et ideo cupio ipsius intellectum pleniorum habere, quia per hoc manifestius animadvertam an sit consona vel dissona veritati. Magis autem explicabis eam si indicaveris quomodo ad singulas allegationes contra eam adductas responderi contingat. Ideo per omnes discurre.

205 **Magister:** Ad auctoritatem Innocentii tertii respondetur quod ecclesie et persone ecclesiastice a iurisdictione laicorum sunt exempte, et ideo super ecclesiis ordinandis vel conferendis, vel super aliqua immutatione circa ecclesias facienda, seu etiam super personis ecclesiasticis puniendis vel quomodolibet gubernandis aut ad aliquid faciendum vel non faciendum artandis,

183 eorum] omitted Ly 184 conservant] servant Bb | civium] omnimodam An Ly

blank Fi 185 et impugnare] omitted An Fi 191 habet] habeat Ly 192 suam] omitted Ly | super] omitted Bb 193 fidem] fide An | vel] et Ly Fi | potest...194 mores] omitted Bb 195 corrigere] Sed added Ly Ergo added An 196 autem et] aut etiam Ly hiis] propter added Ly | in] omitted Bb An Fi Ly | subditis suis] subditos Ly | valet legem] omitted Fi 197 princeps] de hiis que subditis suis potest corrigere valet legem statuere. Ergo rex et princeps added Fi | potest] possunt Ly 201 Magis] Aug^{is} An Augustinus Fi 202 explicabis] explicabit An explicab Fi | allegationes] allegatione Bb 206 super] omitted Ly | immutatione] commutatione Ly 208 aliquid] omitted An

laicis nihil in earum commodum respiciens et favorem possunt statuere quod
 firmitatem optineat, nisi ab ecclesia fuerit approbatum. Quin tamen aliqua 210
 possint statuere in ecclesiarum et personarum ecclesiasticarum commodum et
 favorem, sub certis penis suos subditos prohibendo ne ecclesiis vel personis
 ecclesiasticis molestiam inferant vel gravamen, Innocentius minime denegat.
 Nonne potest rex, absque requisitione cuiuscunque prelati ecclesie, statuere
 quod quicumque clericum occiderit pena capitali plectatur? Nunquid non potest 215
 statuere, absque requisitione ecclesie, quod qui res ecclesiasticas furatus fuerit
 pena mortis vel alia puniatur? Si igitur laici possunt statuere leges pro rebus
 temporalibus ecclesie et personis ecclesiasticis a suis subditis nullatenus
 molestandis, multo fortius pro fide catholica, quam multo magis defendere et
 tueri tenentur quam res ecclesiarum et personas ecclesiasticas, quascumque 220
 possunt leges statuere, ne aliquis subditus eorum fidem negare vel impugnare
 audeat quoquo modo.

Quod etiam tali ratione probatur. Magis spectat ad principem constitutum a
 Deo, qualis est omnis princeps utens legitima potestate, ulcisci iniuriam Dei
 quam civium suorum (23 q. 4, c. *Si ea*). Sed rex et princeps potest et debet 225
 statuere legem ne unus subditorum peccet in alium. Ergo multo magis potest
 condere leges ne quis subditorum suorum fidem impugnet, exemplo
 Nabuchodonosor regis, qui legem edidit ne quis verum Deum presumeret
 blasphemare.

Ad auctoritatem sumptam ex synodo Symachi pape, respondetur per idem, 230
 quod laici non habent potestatem aliquid in ecclesia statuendi quod
 immutationem circa ipsas ecclesias inducat. Habent tamen potestatem statuendi
 ne quis subditorum suorum ecclesiam audeat molestare, et ita habent potestatem
 statuendi ne quis eis subditus fidem catholicam impugnet, neget, aut
 blasphemet, vel fidem quoquo modo subvertat. 235

---

225 23...ea] col. 926

---

209 laicis] laici An | respiciens] respicientes Ly 210 optineat] obtineant Ly
 211 possint] possit An Fi 212 vel] et Ly 213 denegat] negat Ly We 214 requisitione]
 inquisitione Ly 215 quicumque] qui We | occiderit] occidit Ly | non] omitted Ly 216
 requisitione] inquisitione Ly 219 multo:] omitted Ly 221 leges] legem Bb An Fi | aliquis] quis
 Ly 222 audeat] audiat Fi 224 iniuriam] iniuriam An 225 suorum] ut habetur added Ly ea]
 omitted Fi | potest...debet] possunt et debent Ly 227 quis] quisquis Ly 228 edidit] dedit Ly |
 quis] quisquis Ly 230 respondetur] etiam added Ly 232 ipsas] omitted Ly | inducat] indicat Bb |
 potestatem statuendi] statuere Ly 233 subditorum suorum] eis subditus Ly | ecclesiam] omitted
 An | ecclesiam...234 subditus] omitted Ly

Ad auctoritatem acceptam ex synodo Eugenii pape consimiliter respondetur, quod laici ecclesiastica negotia de rebus aut personis ecclesiasticis ordinandis vel regendis vel aliter immutandis se intromittendo tractare non debent, nec clerici talia negotia laicorum iudicio, hoc est auctoritate eorum, disponere debent. Possunt tamen laici ordinare ut clerici in ecclesiasticis disponendis negotiis minime infestentur, possuntque eis aliquas libertates conferre, exemplo principum antiquorum qui, ut testatur Innocentius tertius Extra, *De rebus ecclesie alienandis vel non*, c. *Cum laicis*, ecclesiasticam libertatem privilegiis multis munierunt. Sic etiam possunt laici in favorem fidei christiane plura ordinare, ad que servanda suos subditos possunt legibus coartare. Si enim laici, ex devotione quam habent ad fidem catholicam, possunt in favorem clericorum nonnulla statuere et eis libertates plures tribuere, multo fortius possunt in favorem fidei quamplura statuere, et ad ea *constringere* sibi subiectos.

Ad auctoritatem que ponitur 16 q. ultima, c. *Laicis*, respondetur quod laici non possunt statuere aliquid circa dignitates ecclesiasticas immutandas. Possunt tamen statuere plura pro dignitatibus ecclesiasticis defendendis, ad que subditos suos, et non alios a potestate eorum exemptos, possunt constringere, nisi in casu. Cum vero dicitur “qui non potest minus nec maius potest”, dicitur quod ista aliquorum ad quorum iurisdictionem vel potestatem quedam minora non pertinent. In proposito tamen non fallit, quia, sicut possunt laici quedam statuere pro defensione ecclesiasticarum dignitatum, ita possunt nonnulla statuere pro defensione fidei orthodoxe.

Ad auctoritatem Innocentii tertii Extra, *De arbitris*, respondetur quod arbiter recipit potestatem ordinandi aliquid esse faciendum vel non faciendum, et ideo in rebus spiritualibus laicus arbiter esse non potest. Cum hoc tamen stat quod laicus valeat ordinare ne subditi sui res spirituales invadant vel impugnent.

242 Extra...243 laicis] col. 516

236 acceptam] omitted Ly An | consimiliter] similiter Ly 237 aut] ac Ly 238 se] non added Bb intromittendo] intromittere vel Ly 243 ecclesie] ecclesiasticis Ly | alienandis...non] non alienandis Bb Fi An We Ly 244 munierunt] muniverunt Ly 246 ex devotione] extra devotionem Ly 247 plures] pluras Bb 248 quamplura] quamplurima Ly | constringere] restringere Bb An Fi Ly 250 ecclesiasticas] omitted Ly | immutandas] immutandum We 252 suos] omitted Ly 259 Ad] a We 260 potestatem] auctoritatem An Fi | aliquid esse] ade.º An | vel...faciendum] omitted Ly 261 Cum...stat] Tamen cuilibet cum hoc constat Ly | stat] constat Bb

Ad auctoritatem sumptam de dis. 96, c. *Bene*, consimiliter dicitur quod ideo statutum extitit reprobatum quia plura agenda circa electionem summi pontificis et res ecclesiasticas ordinavit. Si autem solummodo statuisset quod nullus sibi subiectus de rebus ecclesie se intrmittere, vel electionem summi pontificis impedire presumeret, statutum suum non fuisset ullatenus reprobatum. 265

Ad ultimam auctoritatem Innocentii terti, consimiliter dicitur quod laici de rebus ecclesie distribuendis vel expendendis nichil possunt penitus ordinare, non tamen negat quin potestatem habeant statuendi ne res ecclesie a suis subditis invadantur. 270

Capitulum 94

Discipulus: Satis disseruisti an questio fidei spectet ad laicos. Ideo nunc dic, secundum quod promisisti, per quem modum videlicet questio fidei spectat ad laicos. Per hoc enim de predictis magis advertam an aliquid contineant veritatis.

Magister: Dicitur quod questionem ventilari de fide multis modis potest accidere. 5

Aut enim ventilatur questio de aliquo pertinente ad fidem quod apud omnes catholicos tanquam catholicum hactenus extitit divulgatum, puta si aliqui inciperent vertere in questionem an Christus sit verus Deus et verus homo, vel an Christus fuerit natus de virgine, vel an beata vita sit futura, vel aliud consimile de quo notum fuit apud omnes catholicos, literatos et illiteratos, quod ad fidem pertinet orthodoxam. 10

Aut ventilatur questio de aliquo quod est a catholica ecclesia explicite approbatum, licet talis approbatio non sit apud omnes catholicos divulgata, puta si aliqui inciperent vertere in questionem an Salomon fuerit filius Bersabee vel vir eius. Audivi enim a quodam fide digno qui asseruit se fuisse presentem quando quidam magister theologie Parisiensis in scholis publice tenuit quod 15

263 sumptam...consimiliter] 6 dis. de statuto Basilii respondetur 16 q. ultima, c. *Laicis*, ubi Ly

264 statutum] Basilii *added* We 265 solummodo] solum Ly 269 expendendis nichil] exponendis non Ly **Capitulum 94.2** spectet] spectat Ly An | laicos] an non *added* Ly | Ideo] *omitted* Ly | nunc] modo We 3 fidei] ventilari potest seu *added* Ly 4 enim] autem Ly 5 de fide] *omitted* Ly 6 accidere] accipere Ly 8 aliqui] modo *added* We 9 inciperent] incipient Ly | sit...10 Christus] *omitted* Bb 10 fuerit] fuit Fi | an:] *omitted* Ly 11 fuit] sit Ly | illiteratos] inlitteratos We 13 questio] *omitted* Ly | a] *omitted* An ab Ly | ecclesia] aliqua Ly 14 divulgata] divulgatos Bb 16 qui] quod Ly | presentem] presente Bb 17 theologie] in theologia Ly | Parisiensis] Parisius Ly | publice] *omitted* Ly

20 Bersabee erat uxor Salomonis, dicens illud quod legitur in genealogia
 Salvatoris: “David autem rex genuit Salomonem etc.” debet sic punctari: “David
 autem rex genuit Salomonem”, ut ubi sit finis versus, et alius versus sic incipiat:
 “ex ea que fuit Urie Salomon autem genuit Roboam”. Quamvis ergo hec veritas
 ‘Salomon fuit filius Bersabee’ sit ab ecclesia explicite approbata,
 quemadmodum tota scriptura divina est explicite approbata, tamen posset ab
 25 insipientibus et iniquis verti in questionem. Sic posset verti in questionem
 quelibet veritas scripture divine que non est apud omnes catholicos tanquam
 catholica divulgata. Sicut etiam posset verti in questionem an in Christo fuerunt
 due voluntates quamvis in Christo non esse duas voluntates sit heresis explicite
 condemnata.

30 Aut ventilatur questio de aliquo quod non est ab ecclesia explicite
 approbatum, nec heresis contraria est explicite condemnata. Sic questio fidei
 inter theologos sepiissime ventilatur. Sic ante determinationem ecclesie de
 processione Spiritus Sancti a Filio inter Grecos et Latinos questio vertebatur.

35 Loquendo de questione fidei primo modo dicta, dicitur quod talis questio
 multipliciter spectat ad laicos. Uno modo, ut laici veritatem fidei in tali
 questione apud catholicos divulgatam pro loco et tempore fateantur, quia,
 secundum Apostolum ad Romanos 10: “corde enim creditur ad iustitiam, ore
 autem confessio fit ad salutem”, et ipsa Veritas, Lucae 9 ait: “qui me erubuerit,
 et meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua, et
 Patris et sanctorum angelorum”. Ex quibus verbis colligitur quod quilibet fidelis
 40 astringitur veritatem fidei sibi notam sollempniter confiteri. Quare laici in tali
 questione fidei veritatem sibi notam confiteri tenentur,

Discipulus: Dic michi in quibus casibus laici tenentur veritatem fidei in tali
 questione simpliciter confiteri.

Capitulum 94.19 David¹...Salomonem] Matthew 1:6 **21** ex...Roboam] Matthew 1:6-7
36 secundum...10] Romans 10:10 **37** Lucae...ait] Luke 9:26

18 legitur] dicitur Ly | genealogia] genalogia Bb **19** punctari] punctuari Ly **20** incipiat] incipiet
 Ly **21** autem] *omitted* Ly **23** tota] *omitted* Ly | posset] potest Ly **24** et iniquis] nonnunquam Ly
 | Sic] sicut Ly **25** quelibet] *omitted* Ly We | catholicos] tamen *added* Bb An We
26 Sicut] sic Ly | in questionem] *omitted* Ly | in] *omitted* An **27** heresis] pro heresi Ly **29** ab...
 explicite] implicite Ly **30** nec] est *added* Ly | contraria] que An | contraria est] *omitted* Ly | Sic]
 sicut Ly **31** ventilatur] ventiletur Bb | Sic] sicut Ly **34** veritatem... 35 questione] eandem
 assertionem Ly **36** enim] *omitted* Bb Fi An We Ly **37** me...38 sermones] erubuerit meos
 sermones Ly | erubuerit] erubuit We **42** michi] *omitted* Ly | in...43 simpliciter] de tali questione
 simplici Ly

Magister: Respondetur quod in duobus casibus laici, sicut et ceteri christiani, ad talem confessionem de necessitate salutis sunt astricti. Primus est quando per omissionem huiusmodi confessionis subtraheretur honor Dei: quando, videlicet, per omissionem huiusmodi confessionis alii averterentur a fide, vel converterentur ad hereticam pravitatem. 45

Secundo sunt laici ad talem confessionem astricti quando per omissionem huiusmodi confessionis fideles aliquod detrimentum incurrerent, aut subtraheretur fidelibus aliquod subsidium impendendum eisdem. Utpote, si defendentes catholicam veritatem in tali questione mota per confessionem principis ab omni molestia per subditos principis inferenda forent securi, et per confessionem *principis* subditi sui provocarentur ad defendendum, iuvandum, et favendum confitentibus catholicam veritatem et impugnantibus hereticam pravitatem, per omissionem autem talis confessionis seu per taciturnitatem subditi principis provocarentur ad impugnandum defendentes catholicam veritatem, et ad subtrahendum eisdem favorem, auxilium, et consilium opportunum. In hoc casu princeps de necessitate salutis deberet catholicam veritatem circa talem questionem publice confiteri, et consimiliter de aliis laicis est dicendum. 50 55 60

Discipulus: Vellem scire an aliquis doctor modernus, preter doctores auctenticos, concordet cum ista sententia.

Magister: Ista videtur esse sententia Thome, 2^a 2^e, q. 3^a, articulo 2°, qui ait: “confiteri fidem non semper nec in quolibet loco est de necessitate salutis; sed in aliquo loco et tempore, quando scilicet per dimissionem huius confessionis subtraheretur honor debitus Deo et etiam utilitas proximis impendenda; puta si aliquis interrogatus de fide taceret, et ex hoc crederetur vel quod non haberet fidem vel quod fides non esset vera, vel alii per eius taciturnitatem averterentur a fide. In huiusmodi enim casibus confessio fidei est de necessitate salutis”. Et 65 70

64 sententia...2o] Thomas de Aquino, *Summa theologie*, 2^a 2^e, q. 3^a (*De exteriori actu fidei*), art. 2 (*Utrum confessio fidei sit necessaria ad salutem*), *Responsio*

44 ceteri] omnes Ly 45 confessionem] questionem Ly 46 Dei] fidei Ly 48 vel...49 omissionem] omitted An Fi 51 subtraheretur] a added Ly | eisdem] omitted Ly 52 defendentes] aliquam added Ly 53 ab...54 principis] omitted Bb An Fi Ly 54 principis] omitted Ly 55 impugnantibus] impugnantibus Bb 58 ad] omitted Bb | eisdem] eis Ly 63 auctenticos] auctenticos Bb Fi | concordet] concordat Ly 65 in] Aqu: omitted Bb Fi An We Ly 66 dimissionem] Aqu: omissionem Bb Fi An We Ly 67 debitus Deo] Dei Ly debitus An | et etiam] Aqu: et Ly vel etiam Bb Fi An We 68 haberet] habet Ly Bb An 69 esset] est Ly | vera] omitted An Fi | eius] omitted An Fi Ly 70 enim] omitted An Fi Ly

post dicit sic: “quando honor Dei vel utilitas proximi hoc exposcit, non debet esse contentus homo ut per fidem suam ipsi veritati divine coniungatur, sed debet fidem exterius confiteri”. Et post: “dicendum quod in casu necessitatis, ubi fides periclitatur, quilibet tenetur fidem suam aliis propalare, vel ad
75 instructionem aliorum fidelium sive confirmationem, vel ad reprimendum infidelium insultationem”. Et post: “si utilitas fidei aliqua preparatur aut necessitas adsit, contempta turbatione infidelium, debet homo publice fidem confiteri. Unde Matth. 15 dicitur quod, cum discipuli dixissent Domino quod pharisei audito eius verbo scandalizati sunt, Dominus respondit ‘sinite illos’,
80 scilicet turbari, ‘ceci sunt et duces cecorum’”. Ex quibus verbis colligitur evidenter quod principes et alii laici, sive interrogentur sive non interrogentur, si per omissionem confessionis veritatis eis note circa questionem motam de fide alii a fide vel a defensione necessaria fidei avertantur, vel fideles aliqua dispendia patiuntur, de necessitate salutis veritatem eis notam publice confiteri
85 tenentur. Et non solum viri ad confessionem publicam veritatis eis note, sed etiam mulieres, in supradictis casibus obligantur.

Discipulus: Quid si prelati ecclesie mandarent laicis quod a tali confessione cessarent.

Magister: Respondetur quod si papa et omnes clerici mundi mandarent
90 laicis quod a tale confessione cessarent, respondere deberent verbum Petri dicentis Act. 5: “obedire oportet Deo magis quam hominibus”.

Discipulus: Nonne laici debent sequi doctrinam prelatorum ecclesie cum dicat Celestinus papa, ut legitur dis. 62, c. 2: “docendus est populus, non sequendus”.

Magister: Respondetur quod docendus est populus in hiis que ignorat, sed quantum ad ea que didicit a fidei ecclesia non est ullatenus avertendus.

---

71 post dicit] *ibid.* 73 Et post] *ibid.* 76 Et post] *ibid.* *Ad tertium* 78 Matth...dicitur] Matthew 15:14 91 Act 5] Acts 5:29

---

71 sic] quod Ly | vel] et Ly 72 ipsi] ipse Ly 73 dicendum] est added Ly 75 confirmationem] firmacionem insultationem Bb | reprimendum] recipiendum An Fi We 76 preparatur] prepararetur Ly pp̄ An 77 adsit] Aqu: assit Bb Fi An We Ly 79 sinite] finite Bb Fi An We Ly | illos] eos Ly 81 interrogentur] interroguntur Fi 84 notam] *omitted* Ly 89 Magister] *omitted* An Fi Respondetur... 90 cessarent] *omitted* Ly An Fi 90 deberent] deberet An Fi 91 magis] *omitted* An 93 ut legitur] *omitted* Ly | 62] 6 We | 2] docendus Ly | populus] papa An 95 sed...96 ea] ab eis autem Ly 96 ullatenus] *omitted* Ly | avertendus] advertendus An Fi

Discipulus: Et quibus credet populus nisi prelati ecclesie.

Magister: Respondetur quod populus magis credet scripture divine quam omnibus clericis mundi, quia illa scriptura est omnibus mortalibus preferenda. Item, magis credet populus toti communitati fidelium precedentium quam 100 multitudini existentium in vita presenti, et ideo si multitudo clericorum recederet ab illis que priores nunc regnantes cum Christo concorditer tenuerunt, non essent ullatenus audiendi, sed essent penis debitis coercendi.

Discipulus: Dixisti unum modum per quem questio fidei mota de aliquo apud omnes orthodoxos tanquam catholico divulgato spectat ad laicos. Ideo 105 nunc dic alium modum secundum opinionem superius recitatum.

Magister: Dicitur quod questio talis sic secundo spectat ad laicos quod pro ipsa questione laici omnes astringuntur tenentes, predicantes, docentes, asserentes, seu etiam dubitantes assertionem que est contraria veritati esse veram, et omnes negantes vel dubitantes catholicam veritatem taliter divulgatam 110 esse de substantia fidei, tanquam excommunicatos et hereticos vitare, et pro non prelati habere, et eis nullatenus obedire tenentur. Verbi gratia: si aliqui predicarent, docerent, vel assererent quoquo modo, aut etiam dubitarent, Christum non fuisse natum de virgine, vel non fuisse passum, aut non resurrexisse a mortuis, laici omnes tales, etiam si aliquis eorum papali fuisset 115 preditus dignitate, tanquam hereticos et excommunicatos vitare, et eis nullatenus obedire, tenentur. Quod enim tales sint heretici reputandi ex hiis que dicta sunt supra libro quarto c. 11 colligitur evidenter. Quod autem sint excommunicati ex c. 81 huius sexti apparet. Ex quibus sequitur luculenter quod laici, scientes papam vel alios clericos predicare, docere, vel qualitercunque tenere aliquam 120 assertionem que catholice veritati apud omnes orthodoxos vulgate contradicit, ei non debent aliquo modo obedire.

118 supra...11] 1 Dial. 4.11

97 credet populus] crebus Fi 99 mundi] omitted Ly | illa] omitted Ly | scriptura] divina added Ly 101 recederet] recedat Ly recederent Bb An Fi 102 priores] patres Bb 105 tanquam] a added An Fi | catholico divulgato] catholica divulgata Ly 106 superius] prius Ly 107 quod: ...108 questione] ideo consequenter dicitur quod Ly 108 astringuntur] constringantur Ly | docentes] omitted Fi 109 asserentes] omitted Ly | dubitantes] dubitates Bb debitates An debitas Fi 110 veram] omitted Bb | dubitantes] dubitaz An 112 eis] omitted Bb An Fi 115 laici] autem added Ly 117 sint] sunt Ly | sunt] omitted Bb 118 supra] omitted An Fi Ly 11] 2 Ly | ex] extra An 119 81] 61 Ly 122 ei] omitted Ly | non] omitted Bb

125 **Discipulus:** Quid si principes et alii laici nesciunt per scientiam certam
papam tenere vel docere contra talem catholicam veritatem, sciunt tamen papam
esse de tali doctrina pestifera publice diffamatum, nunquid ipsum vitare
tenentur.

130 **Magister:** Respondetur quod non propter verba paucorum, sed propter
publicam famam laici ad quos talis fama pervenerit papam talia predicantem
vitare tenentur, quia ad hoc quod aliquis excommunicatus vitetur sufficit publica
fama, Extra, *De sententia excommunicationis*, c. *Cum desideres*, § *Secunde*
questioni, ubi Clemens tertius dicit in hec verba: “secunde questioni hunc finem
duximus imponendum, quod, si publica fama est, aliquem verberasse clericum,
nec episcopus, nec alius communicare sibi debet, nisi ad arbitrium episcopi de
hoc se purgaverit, vel ad cautelam absolutionis beneficium consequatur”. Ergo a
135 simili, si publica fama est papam vel alium predicare, docere, vel tenere contra
veritatem apud omnes catholicos divulgatam, nec laici nec clerici sibi
communicare debent, nisi se purgaverit vel absolutionis beneficium rite et debite
consequatur.

140 **Discipulus:** Mirum videtur quod propter famam papa debeat evitari,
presertim cum fama probationem non faciat, et per consequens nec certitudinem
facit. Antequam autem aliquis sit certus papam ab homine vel a iure esse
depositum, eum vitare non debet, quia in dubiis via tutior est tenenda. Tutius
autem est obedire quam non obedire quando dubitatur an aliquis sit verus papa.
Licet ergo propter famam de papa quod predicet contra talem veritatem
145 catholicam possit quis dubitare an sit verus papa, tamen propter tale dubium non
debet ab obedientia eius recedere.

Magister: Respondetur ad hoc quod, quamvis per solam famam,
quantumcunque publicam, nemo de crimine convincatur, propter famam tamen
sunt nonnunquam quedam agenda et aliqua obmittenda. Nam fama impedit
matrimonium contrahendum (Extra, *De consanguinitate et affinitate*, c. *Super*
eo), et propter famam est diffamato purgatio indicenda (2 q. 5, c. *Si mala fama*).
150 Sic etiam propter famam est obedientia deneganda. Cum autem dicitur quod in

130 Extra...131 questioni¹] col. 894 150 Extra...151 eo] col. 701 151 2...fama] col. 459

123 Discipulus] Dic added Ly | Quid] quod An Fi 124 vel] etiam Fi 128 laici] laicorum Ly
129 aliquis] aliquid Bb 130 Cum desideres] consideres An | §] Vc: scilicet Fi We omitted Ly Bb
An | Secunde] eidem added Fi | Secunde questioni] libro quinto Ly 131 secunde] tue Ly
questioni:] questionem An Fi 141 facit] faciat Ly An | autem] igitur Ly 142 quia] preterea Ly
143 autem] enim Ly 146 eius] omitted An | recedere] omitted Bb 147 Respondetur] dicitur Ly |
hoc] primum Ly 151 5]4 Bb Fi An We Ly 152 deneganda] denegada Bb

dubiis via tutior est tenenda, respondetur quod ex hoc aperte concluditur quod papa hereticus propter solam famam publicam est vitandus, et ei est nullatenus obediendum. Nam si in dubiis via tutior est tenenda, illa autem via in qua minus est periculum est tutior reputanda. Ergo via que maiori caret periculo est tenenda. Obedire autem pape heretico et communicare eidem maius habet periculum quam eum vitare et ei minime obedire, quia ex obedientia et communione cum papa heretico immineret periculum fidei orthodoxe. Tale autem periculum maius est omni periculo quod potest persone pape etiam catholici imminere. Ergo periculum fidei orthodoxe est summe vitandum. Ergo cum propter famam publicam dubitatur an papa inciderit in hereticam pravitatem, vitandus est ne ex communione cum ipso periculum fidei immineat orthodoxe.

Discipulus: Nunquid propter omnem publicam famam laici tenentur papam hereticum devitare.

Magister: Videtur nonnullis probabile quod, quia papa tanquam signum est positus ad sagittam et multos habet offendere, ideo est cautela diligens adhibenda ne criminetur inique, ita tamen ut caveatur ne delinquere valeat insolenter. Propter quod apparet quod propter famam ab incerto auctore vel certis auctoribus malivolis et maledicis ortam non est papa hereticus a nescientibus ipsum esse hereticum evitandus. Sed propter famam ortam a certis auctoribus bone fame hactenus, presertim qui sint in sacra pagina eruditi, volentibus papam de pravitate heretica accusare, et seipsos ad penam talionis, si in probatione defecerint, obligare, est papa hereticus devitandus, etiam antequam in iudicio de heresi vincatur.

Discipulus: Dic secundum priorem assertionem an questio fidei de qua nunc est sermo alio modo spectet ad laicos.

Magister: Dicitur quod questio fidei de qua sermo habitus est prius sic spectat ad laicos quod principes seculares et alii laici debent defendere catholicos pravitatem hereticam impugnantes, in tantum quod scientes papam esse hereticum, vel ad quos pervenit fama publica modo prefato quod papa est hereticus, tenentur de necessitate salutis in favorem fidei christiane omnes

155 tutior] omitted Ly | in:] omitted Ly 159 immineret] im-net Fi 163 ne...communione] omitted Bb | communione] communicatione An Fi | cum ipso] eius Ly 165 famam] fama Bb 170 Propter] ista Bb | Propter quod] Igitur Ly | vel] a added We 172 ipsum] eum Ly | hereticum] omitted An Fi | a] ex Ly 173 sint] sunt Ly 174 volentibus] valentibus Ly 177 nunc] omitted Ly 178 spectet] spectat Ly We 180 quod] et added Ly 182 papa] omitted An 183 necessitate] q^o added Bb

185 accusantes papam hereticum et ab ipso pro causa heresis appellantes ac ipsum
de heresi impugnantes, si possunt, ab omni molestia eis per papam hereticum
vel eius complices inferenda et illata defendere.

Discipulus: Illa que tractavimus supra in isto sexto a capitulo 16 usque ad c.
52 ad istum modum poterunt applicari, ut videtur. Ideo dic alium modum
quomodo questio fidei spectat ad laicos.

190 **Magister:** Dicitur quod questio fidei, talis de qua sermo habitus est prius, sic
spectat ad laicos quod tractatibus de tali questione, maxime si clericos suspectos
habuerint, possunt, si voluerint, interesse, quia, sicut tactum est prius, quod
omnes tangit ab omnibus debet tractari. Talis autem questio fidei tangit omnes,
etiam laicos. Ergo laici, maxime curam aliorum gerentes, possunt tractatibus de
195 tali questione fidei interesse.

Discipulus: Quamvis de hoc videatur dictum supra cum de generali concilio
ageretur, ubi allegationes adduxisti quod laici, si voluerint, possunt generali
concilio in quo tractatur de fide catholica interesse, tamen adhuc ad assertionem
propositam allegare conare.

200 **Magister:** Quod laici tractatibus de huiusmodi questione fidei valeant
interesse videtur posse probari tali ratione. Illi possunt tractatibus de questione
fidei interesse qui loqui de hiis que spectant ad questionem fidei sunt minime
prohibendi, quia tales, si non sunt prohibendi, sunt audiendi si loqui voluerint.
Sed laici non sunt prohibendi loqui in questione fidei, teste glossa que, super
205 illud ad Thessalonicenses ultimo “nolite spiritum extinguere”, ait: “id est sicut
Spiritus Sanctus ad horam quid revelat, nolite prohibere loqui quod sentit quia
Deus qui os asine aperuit, revelat sepe minori quod melius est”. Ex quibus
verbis datur intelligi quod ille in questione fidei loqui prohiberi non debet cui
Deus quandoque meliora revelat. Sed Deus quandoque revelat laicis meliora.

204 teste glossa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum, In epistolam primam ad
Thessalonicenses*, cap. 5, PL, t. 192, col. 309B 205 ad...ultimo] 1 Thessalonians 5:19

184 ab ipso] omitted Ly | pro] ipsa added Ly 187 tractavimus] tractavi'mu9 Fi | 16] 10 Ly
188 52] 25 Ly 190 qua] quo An 191 tractatibus] tractantibus Ly | maxime...195 questione]
omitted An 192 voluerint] volunt We 194 etiam] omitted Ly | tractatibus] tractatoribus Ly
196 videatur] esse added Ly 199 propositam] predictam Ly 200 tractatibus] tractantibus Ly
201 videtur] nititur Ly | videtur... 202 interesse] omitted An | tractatibus] tractantibus Ly
questione] omitted Fi 202 loqui] loquitur An 203 tales] tale Bb 204 in questione] questiones
Ly | que] qua Ly Fi 205 id est] omitted An Fi We Ly | sicut] si cui Bb Fi An We Ly 206 quid] quis
An quidem Fi | revelat] revelavit Ly | quod sentit] omitted Bb Fi An We Ly 208 datur intelligi]
colligitur Ly | prohiberi] prohibere Bb Fi An

Unde et David regi, quamvis non esset sacerdos, Spiritus Sanctus quamplurima 210
 revelavit. Laicis etiam aliis tam in veteri quam in novo testamento plura ad fidem
 spectantia catholicam revelata fuerunt. Unde et Christus dicit Matthei undecimo:
 “confiteor tibi, Pater, Domine celi et terre, quia abscondisti hec a
 sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis”. Ergo laici, maxime in sacra
 pagina eruditi, a tractatibus de questione fidei que ad omnibus pertinet 215
 christianos excludi non debent.

Discipulus: Ista assertio consuetudini ecclesie repugnare videtur, tum quia
ex consuetudine ecclesie ad tractatus fidei solummodo prelati et clerici
admittuntur, tum quia secundum rationem precedentem etiam mulieres non
 essent a tractatibus fidei excludende, cum nonnunquam abscondantur a viris que 220
 mulieribus revelantur, et tamen mulieres ad tractatus fidei sunt nullatenus
 admittende, cum etiam mulieres in ecclesia loqui non debeant sed solummodo domi
 interrogare viros suos de ignotis, teste Apostolo qui, primo Corinth. 14 ait:
 “mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse
 sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. 225
 Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia”. Ergo mulieres tractatibus de questione
 fidei interesse non debent.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod non est ex consuetudine
 ecclesie quod ad tractatus fidei nunquam laici recipiantur, quia, sicut probatum
 est prius, sepe conciliis generalibus in quibus tractabatur de questionibus fidei 230
 imperatores fuere presentes. Sepe tamen questiones fidei per solos clericos
 tractabantur, quia tunc temporis clerici de fide non fuerunt suspecti, qui etiam
 tunc temporis vita, scientia, et zelo fidei catholice prefuserunt, et laici interesse
 non curabant, scientes quod questiones fidei sufficienter per clericos ad
 honorem Dei et exaltationem fidei tractabantur. Si tamen principes ex zelo fidei 235
 se tractatibus huiusmodi ingessissent, clerici tunc temporis fidei zelatores eos
 nullatenus repulissent, sed libenti animo audivissent.

212 Matthei undecimo] Matthew 11:25 223 primo...14] 1 Corinthians 14:34-5

212 catholicam] et ad catholicam fidem Ly 213 quia] qui We 215 tractatibus] tractantibus Ly
 217 ecclesie] maxime added Ly 218 ex... 219 quia] omitted Bb An Fi Ly 219 rationem]
 assertionem Ly 220 essent] sunt Ly | cum... a] tum quia quandoque quedam abscondantur Ly | a]
 abscondatur Bb An Fi 222 solummodo] solum Ly loqui An 223 primo] ad added Ly ait] 4 Bb
 225 et] omitted Ly 226 enim] autem Bb Fi An We Ly | questione] questionibus Ly 229
 nunquam] unquam Ly 230 fidei] omitted An 231 per] pro Fi 232 etiam...233 temporis]
 omitted Ly 233 prefuserunt] prefulserunt Fi Ly prefluxerunt An 235 tamen] enim Ly 237 animo]
 anime Fi

Ad secundum respondetur quod mulieres non sunt passim ad tractatus fidei
 240 admittende. Si tamen sunt aliquae mulieres sapientia, sanctitate, potentia, et
 virtutibus precellentes, petentes ex zelo fidei audientiam cum questio fidei
 pertractatur, non sunt ullatenus repellende. Si enim Judith vidua, petens
 audientiam a presbyteris cum de liberatione patrie tractaretur, non fuit repulsa
 sed audita, multo magis quanto maior debet esse sollicitudo de salvatione fidei
 245 quam de liberatione patrie. Si mulier potentia, sapientia, et sanctitate precellens,
 ex zelo fidei petierit audientiam cum de questio fidei tractatur, repelli non debet
 sed audiri. Imo nonnunquam, cum questio fidei agitur, pro consilio et auxilio
 optinendo ad mulieres sapientia, sanctitate, et potentia precellentes expedit
 recursum habere pro questione fidei laudabiliter terminanda, exemplo
 Mardochei, qui, pro salvatione populi Dei, auxilium ab Hester regina suppliciter
 250 postulavit. Quamvis igitur mulieres non sint passim ad tractatus fidei
 admittende, non sunt tamen omni tempore repellende, cum questio fidei ad eas
 pertinere noscatur. In tantum quod, si omnes viri diffinirent et assererent esse
 tenendum quod Christus non fuit natus de virgine, aut quod anime reproborum
 non cruciantur in inferno, vel aliquid huiusmodi, mulieres deberent resistere, et
 255 illa tenere que ab orthodoxis ante didicerant.

Cum vero dicit Apostolus “mulieres in ecclesiis taceant etc.” respondetur
 quod Apostolus loquitur cum ad audiendum verbum Dei conveniant, volens
 quod mulieres sic in ecclesiis taceant quod officium docendi non habeant. Et
 260 ideo, ubi verbum Dei proponitur a catholico et fideli, licet mulieres ignorent
 aliqua que proponuntur a predicante, non debent in ecclesiis interrogare que
 ignorant, sed domi viros suos et alios doctores *aut* doctos interrogent. Aliter
 autem est ubi tractatur quomodo fides est servanda et defendenda. Tunc enim
 possunt nonnulli mulieres esse utiles et causam fidei multipliciter promovere, et
 ideo a talibus tractatibus non sunt omnes et omni tempore excludende.

265 **Discipulus:** Spectatne questio fidei alio modo ad laicos.

239 Si] Sed An 240 questio fidei] fides Ly 241 sunt] *omitted* Bb | ullatenus] *omitted* Ly 243
 magis] in casu nostro *added* Ly | quanto] quia Ly | maior] magis maior Fi | esse] *omitted* We | de]
 salvat Bb 247 optinendo] *omitted* Bb | et] *omitted* Bb An Fi 248 terminanda] terminande Bb
 251 admittende] amittende Ly 253 reproborum] damnatorum Ly 255 ante] *omitted* Ly
 256 Apostolus] quod *added* Ly 257 cum] fideles *added* We | conveniant] convenerint Ly
 259 proponitur] proponeretur Ly
 261 ignorant] ignorent Fi | alios] aliquos An Ly | aut] vel Ly ut Bb An Fi
 262 autem] *omitted* Ly | servanda] salvanda We 265 alio] alios An Fi We

Magister: Questio fidei, cum aliquid apud omnes catholicos tanquam catholicum divulgatum in questione vertitur, sic spectat ad laicos quod prohibere possunt et leges statuere ne aliquis in terris eorum subiectis dominiis contra veritatem taliter divulgatam predicare, docere, vel tenere presumat, exemplo Nabuchodonosor regis qui, quamvis non esset clericus nec prelatus ecclesie, precepit et legem statuit ne quis Deum Sidrach, Misach, et Abdenago presumeret blasphemare. Hoc ex hiis que dicta sunt prius, ubi ostensum est quod laici possunt pro fide leges statuere, colligitur evidenter. 270

Discipulus: Nunquid possunt laici cohercere transgressores preceptorum et legum suarum huiusmodi. 275

Magister: Respondetur quod transgressores huiusmodi, qui a iurisdictione laicorum minime sunt exempti, possunt et debent cohercere. Illos autem qui a iurisdictione laicorum sunt exempti, puta clericos, non possunt regulariter cohercere, in casu tamen possunt.

Capitulum 95

Discipulus: De hac materia interrogabo te postea. Ideo, postquam disseruisti de questione fidei ubi aliquid apud omnes orthodoxos tanquam catholicum divulgatum in *questionem* vertitur, dic an questio fidei spectet ad laicos cum aliquod catholicum non taliter divulgatum, sed tamen ab ecclesia explicite approbatum in questionem vertitur. 5

Magister: Respondetur quod talis questio fidei, postquam laicis constiterit veritas huiusmodi questionis, sic spectat ad eos quod pro loco et tempore veritatem tenentur simpliciter confiteri, scilicet cum honor Dei et utilitas proximi hoc exposcit. 10

Secundo talis questio sic spectat ad laicos quod solos omnes predicantes, docentes, et tenentes pertinaciter contra veritatem huiusmodi questionis vitare tenentur, et eis nullatenus obedire. Unde quamvis audirent et scirent papam predicare et docere Pilatum non misisse Christum ad Herodem tempore

---

267 catholicum] catholicos Fi | questione] questionem We 268 aliquis] omitted Bb | dominiis] dominis Bb 269 predicare] aut added Ly | vel tenere] omitted Ly 271 precepit et] omitted Ly et] omitted Bb Fi | quis] qui Bb 274 preceptorum...276 transgressores] omitted An 275 suarum] suorum Fi 276 qui] omitted Fi 277 minime...278 laicorum] omitted Ly **Capitulum 95.2** postea] omitted Ly 3 aliquid] ad Bb Fi 4 questionem] questione Bb Fi An Ly 5 aliquod] aliquid Ly ad An Fi | taliter] totaliter L 6 questionem] questione Ly 8 eos] omnes Bb 11 ad laicos] omitted Bb | solos] tales Ly 12 et] omitted Ly

15 passionis, aut apostolos et alios credentes de quibus fit mentio Act. 2 et 4 cap.
 fuisse proprietarios et dominos portionum sibi assignatarum, aut Christum in
 quantum homo mortalis fuisse regem in temporalibus, non debent statim propter
 hoc papam tanquam hereticum evitare, quantumcunque constaret eis quod talia
 20 sunt inter hereses dampnatas explicite computanda. Si tamen scirent eum *talia*
 diffinitive docere, ipsum tanquam hereticum vitare deberent.

Discipulus: Video quod opinio istorum in hac parte dependet ex illis que
 dicta sunt supra libro quarto, in quo tractatur quomodo de pertinacia debeat quis
 convinci.

25 **Magister:** Verum dicis, quia *quando* constat laicis aliquam assertionem de
 qua est questio esse catholicam vel hereticam, et simul cum hoc constat quod
 docens, predicans, vel tenens contra catholicam veritatem est pertinax in sua
 assertionem, per omnia dicunt de questione fidei secundo modo dicta sicut dictum
 est de questione fidei primo modo dicta. Quia illis duobus suppositis, eisdem
 30 modis pertinet questio fidei secundo modo dicta ad laicos quibus modis pertinet
 ad eos questio fidei primo modo dicta. Verumptamen, quamvis assertio fidei
 utroque modo dicta predictis modis spectat ad laicos, principalius tamen spectat
 ad prelatos ecclesie, quibus ex officio suscepto incumbit magis intelligere
 catholicas veritates et eas frequentius aliis propalare ac circa punitionem
 hereticorum magis diligenter insistere.

Capitulum 96

Discipulus: Dic de questione fidei tertio modo dicta, an spectet ad laicos.

5 **Magister:** Dicitur quod quando aliquid quod non est ab ecclesia explicite
 approbatum, nec per consequens eius contrarium est explicite condemnatum,
 vertitur in questionem, laici non tenentur publice confitendo, ordinando,
 statuendo, prohibendo, precipiendo, se de tali intromittere questione, nisi
 evidenter adverterent quod aliter grave periculum fidei vel rei publice
 immineret. Si vero aperte cognoscerent quod ex tali questione fidei seditiones,

15 2...cap] 4 Ly 17 debent] deberent Ly 18 talia] tales Ly 19 sunt] st' An Fi We computanda]
 computande Ly | talia] omitted Bb An Fi Ly 21 quod] quo Fi We | ex] ab Ly 22 supra]
 omitted Ly 24 quia] quod Ly | quando] non Bb An Fi Ly 25 vel] et Ly et] omitted Ly 26 vel]
 et Ly 27 assertione] et added Ly | fidei] omitted Ly 28 suppositis] subpositis Bb 31 dicta]
 omitted Ly 32 suscepto] omitted Ly 33 circa] contra Bb An Fi We Capitulum 96.2 spectet]
 spectat An Fi We Ly 5 publice] publico Fi 6 prohibendo] omitted Bb 7 adverterent] averterent
 We 8 Si] quis added An Ly | vero] autem We | cognoscerent] cognosceret Bb An Ly

guerre, et schismata provenirent nisi laici per potentiam temporalem
occurrerent, ad illos talis questio fidei pertineret.

10

Quod sic ostenditur. Quando pax aliter haberi non potest, est ad regalem
providentiam recurrendum. Ergo, si ex questione fidei modo predicto oriuntur
secte, seditiones, et schismata in communis pacis dispendium, que absque
laicorum potentia sedari non possunt, ad regalem seu laicalem providentiam
oportet recurrere, et per consequens, in hoc casu saltem, talis questio spectat ad
laicos. Antecedens istius rationis testimoniis et exemplis probatur apertis. Onias
enim sacerdos, ut legitur Macchab. 2° c. 4 ad regem etiam infidelem se contulit,
non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universe
multitudinis considerans. Videbat enim sine regali providentia impossibile
pacem rebus dare. Item, ut legitur dis. 17 § *Hinc etiam*, Theodoricus rex,
advertens seditiones et dissensiones in clero propter Simachum papam,
commisit “potestati pontificum ut sive propositum vellent audire negotium, sive
nollent, quod magis putarent utile, deliberarent, dummodo venerandi provisione
concilii pax in civitate Romana daretur”. Ex quibus aliisque quam pluribus patet
quod, quando ex questione fidei oriuntur divisiones, secte, et schismata que
absque laicorum potentia sedari non possunt, necesse est pro pace recurrere ad
providentiam laicalem.

15

20

25

Capitulum 97

Discipulus: In capitulo 93° dixisti tria declaranda circa opinionem dicentem
cohortionem pape heretici et aliorum hereticorum in casu speciali ad laicos
pertinere. De duobus autem primis sumus, quamvis breviter, expediti. Ideo,
modo tractemus de tertio, in quo scilicet casu spectet ad laicos cohortio pape
heretice et aliorum hereticorum.

5

Magister: Sicut dictum est prius secundum quandam opinionem, non eodem
modo est de omnibus hereticis sentiendum. Nam hereticorum quidam sunt laici

Capitulum 96.17 Macchab...4] 2 Macchabees 4:1ss 20 dis...etiam] col. 52 (Dictum Gratiani)

9 guerre] bella Ly 11 pax] par An 12 fidei] *omitted* An 14 providentiam] potentiam Ly 15
recurrere] occurrere Fi 16 apertis] aperte An Fi Ly | Onias] Ovias Bb 17 4] *omitted* Bb |
etiam] *omitted* Ly 18 non] *omitted* Bb | sed] ut *added* Ly universe] immense Ly 19 impossibile]
impossibilem Ly 20 §] *omitted* An Fi cap. *Consilia* § Ly 21 dissensiones] discensiones Bb 22
negotium] negativum Ly | sive:] *omitted* An 23 deliberarent] deliberaret An Fi | venerandi]
veneranda Bb 24 pax] consilii *added* Ly | pluribus] plurimis Ly 26 potentia] sententia Ly
Capitulum 97.2 dixisti] quod *added* Ly | tria] sunt *added* Ly 3 aliorum] quorumcunque Ly 4
autem] *omitted* Bb | quamvis] satis Ly 5 in...casu] scilicet in casu An | spectet] spectat We Ly 8
modo] *omitted* An

10 et alii sunt clerici. Laici heretici, etiam quantum ad crimen heresis, sunt de foro iudicis secularis. Heretici autem clerici non sunt de foro iudicis secularis nisi in specialibus casibus.

Discipulus: Nitere ergo probare quod laici heretici sunt de foro iudicis secularis.

Magister: Ad hoc allegatum est supra c. 93°.

15 **Discipulus:** Peto ut ad eandem assertionem aliquas alias allegationes cogitare nitaris.

Magister: Hoc videtur posse probari primo sic. Ille qui est minister regni Dei precipue habet iudicare peccata que subditi sui committunt in Deum. Reges autem sunt ministri regni Dei, quibus dicitur Sapient. 6: “cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis etc.” Ergo ad reges pertinet precipue punire peccata que subditi committunt in Deum. Heresis autem est peccatum in Deum, ergo ad reges spectat hereticos sibi subiectos debita animadversione ferire.

20 Secundo sic. Ille habet punire hereticos sibi subiectos cuius est omne malum iudicialiter dissipare. Sed hoc interest regis, teste Salomone, qui Prov. 20 ait: “rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo”. Ergo ad regem spectat omnes hereticos sibi subiectos debite subdere ultioni.

30 Tertio sic. Non minorem iurisdictionem optinent reges in novo testamento super sibi subiectos quam habuerunt reges in veteri testamento super sibi subiectos. Sed ad reges in veteri testamento spectabat hereticos, idolatras, *et* blasphemos condigna pena punire. Ergo et hoc spectat ad reges in novo testamento. Maior videtur apparens. Minor exemplis probatur apertis. Nam de

Capitulum 97.19 Sapient 6] Wisdom 6:5 24 Prov 20] Proverbs 20:8

10 in] *omitted* An 12 Nitere ergo] Intende primo Ly 15 allegationes] rationes Ly 16 nitaris] nitare An 17 regni Dei] dominis regis Ly 19 regni] *omitted* Ly 20 regni] regis Ly 21 subditi] sui *added* Ly | committunt] comictunt Bb 22 ferire] punire Ly 23 sic] *omitted* Ly 24 iudicialiter] iudicare vel Ly | Sed] in *added* Bb An Fi hoc] *omitted* We Ba | regis] **omne malum iudicialiter dissipare** *added* We Ba | ait] dicit Ly An ut *added* An 25 regem] ipsum Ly 26 subdere ultioni] punire Ly| ultioni] ultionem Bb An Ly 27 Non...29 subiectos] Ad eosdem spectat hereticos in nova lege punire ad quos in veteri lege idolatras et blasphemos condigna pena punire spectabat Ly 29 et] *omitted* Bb An Fi Ly 30 condigna] cum digna An Fi We | Ergo...reges] ad res Bb 31 videtur] esse *added* An

rege Asa legitur 3° Regum 15 quod: “fecit Asa rectum ante conspectum domini, sicut David pater eius, et abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, que fecerant patres eius. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi et in luco eius, quem consecraverat subvertitque specum eius, et confregit simulacrum turpissimum”. Ex quibus verbis habetur aperte quod rex Asa de idolatris, qui erant inter hereticos computandi, zelo Dei fecit iustitiam. Item, ut patet 4° Regum 10, Jehu omnes prophetas Baal occidit. 35

Quarto sic. Si laici quoad crimen heresis a iurisdictione regum et principum sunt exempti, aut ista exemptio est a iure divino, aut a iure humano. Non a iure divino, quia de tali exemptione in scripturis sacris in quibus continetur ius divinum nichil penitus invenitur. Ergo talis exemptio non est a iure divino. Nec est a iure humano, quia si est a iure humano, aut ergo a iure humano canonico, aut a iure humano civili, iuri videlicet regum et principum, et secularium potestatum vel universitatum. Non est autem talis exemptio a iure canonico, quia conditores iuris canonici, sicut non debent minuere iurisdictionem secularium (Extra, *De iudiciis*, c. *Novit*), ita non debent subiectos secularium ab eorum iurisdictione eximere. Nec talis exemptio est a iure civili secularium, quia in iure civili de tali exemptione non legitur. Et ita laici a iurisdictione regum et principum quoad crimen heresis minime sunt exempti. 40 45 50

Quinto sic. Non minus est de foro iudicis secularis laicus hereticus quam clericus hereticus degradatus. Sed clericus hereticus, quam cito est degradatus, sic est de foro iudicis secularis quod est per eum debite puniendus. Ergo laicus hereticus simpliciter et semper est de foro iudicis secularis, et per consequens iudex laicus potest et debet punire laicos hereticos. 55

32 3o...15] 3 Kings 15:11-13 48 Extra...Novit] col. 242

32 Asa] omitted Bb Fi An We Ly | ante conspectum] in conspectu Ly 34 fecerant] fecerunt Ly | Maacham] Maacha Bb An Fi 35 et] omitted Bb An Fi We | luco] loco Ly Bb An Fi 36 subvertitque] subverti Bb An | quibus] his Ly 37 de idolatris] de de ydolatria Bb 38 Dei] fidei An Fi | Jehu] Hieu Ly rex added We 41 a] omitted Fi 44 est] omitted Ly | aut...humano] aut est a iure Ly omitted An 45 a] omitted We | humano] omitted Ly An | iuri] iure Bb omitted Ly | et...46 potestatum] secularium aut pontificum Ly 46 autem] omitted Ly 47 sicut] sic An Ly 48 ita] itaque Ly 50 a iurisdictione] ad iurisdictionem Bb An Fi 53 degradatus] omitted Ly 54 est] omitted Bb 55 hereticus...et] omitted Ly | et] etiam Fi | iudicis] iudis Bb 56 iudex] omitted Ly

Discipulus: Tenentne omnes quod laici quoad crimen heresis sunt *de* foro iudicis secularis.

60 **Magister:** Multi tenent quod laici heretici *quo* ad crimen heresis non sunt de foro iudicis secularis antequam a iudice ecclesiastico foro iudicis secularis relinquuntur.

Discipulus: Pro ista assertione aliquas allegationes adducas.

65 **Magister:** Ista assertio videtur expresse de intentione Lucii pape qui, ut habetur Extra, *De hereticis, c. Ad abolendam*, ait: “laicus autem, nisi, prout dictum est, abiurata heresi et satisfactione exhibita confestim ad fidem confugerit orthodoxam, secularis iudicis arbitrio relinquatur, debitam recepturus pro qualitate facinoris ultionem”. Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus iudex laicum hereticum punire non debet antequam sibi ab ecclesiastico iudice relinquatur. Hinc etiam glossa ibi concordare videtur, dicens: “Laici enim per
70 ecclesiam condemnandi sunt de heresi, sed iudex secularis illos punire debet”. Laici ergo heretici, antequam per ecclesiam fuerint condemnati, non spectant ratione heresis ad forum iudicis secularis.

75 Item, sicut cause seculares non spectant ad iudices ecclesiasticos, ita cause ecclesiastice non spectant ad iudices seculares. Causa autem heresis est causa ecclesiastica, teste glossa que 11 q. 1 § 1 notat, dicens: “causarum alia ecclesiastica, alia secularis. Ecclesiasticarum alia spiritualis, alia criminalis, alia civilis. Spiritualis est ubi agitur de decimis, vel matrimoniis. Criminalis, ubi agitur de crimine ecclesiastico, scilicet heresis, vel usurarum cuius examinatio

64 Extra...abolendam] col. 781 69 glossa ibi] Gloss, s.v. laicus, col. 1674 75 glossa...1²] Gloss, ad dictum Gratiani s.v. quod clericus, col. 899

57 de] sub Bb An Fi Ly 58 secularis] antequam a iudice ecclesiastico foro iudicis secularis relinquuntur added Ly 59 laici...61 relinquuntur] non Ly | quo] quantum Bb An Fi 64 nisi] a Bb 66 confugerit] confugit Ly recepturus] excepturus Bb 67 facinoris] facinorum An Fi Ly 68 laicum...iudice] omitted Fi | sibi] omitted We 69 ibi] ibidem We omitted Ly | dicens] do⁹ An 70 condemnandi] contempnandi An damnandi Ly 71 Laici] omitted Ly | fuerint] fuerunt Ly 72 ratione...73 spectant] omitted Bb | heresis] heresi Fi 73 ecclesiasticos...74 iudices] omitted An | ita...74 seculares] sic nec cause ecclesiastice pertinent ad iudices seculares Ly 74 Causa autem] Sed Ly 75 11] 2 Bb Fi An We Ly | § 1] omitted Ly | dicens] omitted Ly | alia] est added Bb An Fi 76 secularis] et added Ly | alia] est added Bb Fi An We Ly | alia] est added Fi 77 civilis] alia added Bb | agitur] ageretur Ly | Criminalis] vero added Ly

spectat ad iudicem ecclesiasticum, infra eadem c. *Si quis cum clerico*, et 6 q. 2 c. 1”. Ex quibus verbis datur intelligi quod causa ecclesiastica spectat ad iudicem ecclesiasticum, et per consequens non spectat ad iudicem secularem. Causa autem heresis est causa ecclesiastica, sicut in verbis predictis habetur expresse. Ergo causa heresis non spectat ad iudicem secularem, et ita iudex secularis laicos hereticos, antequam fuerint per ecclesiam condempnati, punire non debet. 80

Discipulus: Quamvis istam assertionem secundam reputam consonam veritati, tamen qualiter contingat respondere ad motiva istius assertionis secunde libenter audirem. 85

Magister: Respondetur quod quia, secundum Gregorium, ut recitatur dis. 29 c. *Regule*: “Regule sanctorum patrum pro tempore, loco, et persona negotio instante necessitate tradite sunt”, cui concordat Isidorus, ut habetur dis. eadem, c. 1, dicens: “Sciendum est, quod pleraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt, quorum modi, quia medullitus non indagantur, in erroris laborintum nonnulli intricando impinguntur, cum ante iudicant, quam intelligant”, ideo auctoritas Lucii pape et aliorum dicta, ex qua causa et pro quo tempore intelligenda sunt videre oportet. Quo viso, patebit quod iudices seculares laicos hereticos sibi subiectos poterunt cohercere. 90 95

Dicitur igitur quod ideo Lucius papa asserit laicum hereticum, nisi ad fidem confugerit orthodoxam, secularis iudicis arbitrio relinquendum, quia pro tempore illo, et forte semper fuit ita, iudices seculares de hereticis, antequam essent ab ecclesiastico iudice condempnati, se nullatenus intromiserunt. Propter negligentiam igitur secularium iudicum ecclesia de hereticis laicis se intromisit, inquirendo et convincendo ipsos, sed penam noluit eis inferre, sed voluit quod pena debita inferretur per iudicem secularem. Sicut igitur iudex ecclesiasticus 100

79 infra...clerico] col. 640 | 6...80 1] col. 561 88 dis...89 Regule¹] col. 106 90 dis...91 1] col. 106 (*Sciendum est*)

79 infra eadem] infra Bb Ly sic An Fi We | et] 2 An Fi | et...2] 2.6 Bb | q] c. An | 2] 1 Ly 88 quia] omitted Ly 89 Regule] regula We | Regule] omitted An | tempore] et added Ly pro added Bb Fi An We | persona] ac added Bb An Fi Ly 91 pleraque] plura Ly pluraque Bb Fi An We | capitula] tam added Ly | ex causa] omitted Ly 92 loco] et added Bb Fi An We Ly | ex] omitted Bb Fi An We 93 laborintum] laberinthum We laborantium An Fi labyrinthum Ly | intricando] interdendo Bb in'd'e'do An interdendo Fi tradendo We | impinguntur] impingunt Bb Fin An We Ly 94 auctoritas] auctoritates Ly | et aliorum] omitted Bb | aliorum] maiorum Ly 95 pro] fine et Ly 96 hereticos] omitted An poterunt] poterant An 99 illo] omitted Ly | ita] quod added Ly 101 se] omitted Ly 102 sed] nullam added Ly | penam] debitam added We | noluit] voluit Ly nollit An

105 sepe supplet negligentiam iudicis secularis, et nonnunquam compellit eundem
iustitiam exercere, ita tunc et modo facit ecclesia circa laicos hereticos, quos
tamen iudices seculares possent debite coercere. Cum ergo dicit glossa quod
laici per ecclesiam condemnandi sunt de heresi, verum dicit, quia iudices
seculares de facto, quamvis de iure possent, inquirere et corrigere laicos
hereticos sibi subiectos omittunt, et ideo ne heretici laici remaneant impuniti in
110 perniciem fidelium et periculum fidei orthodoxe, iudex ecclesiasticus supplebit
negligentiam iudicum secularium, de ipsis inquit, ipsosque convincit et
dampnat, iniungens iudici seculari quod eos debita pena precellat. Et ad hoc
insinuandum glossa predicta post verba prescripta immediate subnectit hec
verba: “nec traditur laicus curie seculari sed clericus solummodo, infra *De*
115 *verborum significatione*, c. *Novimus*, quia laicus semper est de foro seculari”.
Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus non est exemptus a foro seculari
etiam pro crimine heresis, sed cum iudex secularis laicos hereticos neglexerit
coercere, dampnandi sunt primo a iudice ecclesiastico, et postea compellendus
est iudex secularis punire eosdem, et propter hoc subiungit glossa ibidem: “sed
120 in casu isto executio fit solummodo per secularem iudicem”, hoc est, quamvis
condemnatio valeat fieri per iudicem ecclesiasticum, supplendum in hoc
negligentiam iudicis secularis, tamen executio punitionis fieri debet a seculari
iudicio tantummodo. Cum vero alia glossa dicit quod causa heresis est causa
ecclesiastica, conceditur quantum ad clericos, quia clerici heretici non sunt de
125 foro iudicis secularis nisi in quibusdam casibus determinatis. Quantum ad laicos
autem, causa heresis est causa secularis, et est causa ecclesiastica, quia iudex
secularis habet punire laicos hereticos, et ideo est causa secularis. Est etiam
aliquo modo causa ecclesiastica, quia iudex ecclesiasticus, supplendo
negligentiam iudicis secularis, potest laicos hereticos condemnare.

113 glossa predicta] s.v. laicus, col. 1674 114 infra...115 Novimus] col. 924 119 glossa ibidem]
ibid. 123 alia...dicit] s.v. quod clericus, col 899

104 supplet] subplet Bb propter Ly | et] *omitted* Ly 105 tunc] *omitted* Ly | circa] *omitted* Ly
laicos] punire *added* Ly 107 dicit] de facto *added* Ly 108 de facto] *omitted* Ly 109 subiectos] id
tamen de facto sepe *added* Ly 110 perniciem] preiudicium Ly | supplebit] supplet Ly supplendo We
111 secularium] et *added* Ly | ipsosque] eosque quos Ly | et] *omitted* Ly 113 insinuandum]
insinuandum Bb | post...prescripta] *omitted* An | prescripta] predicta Fi | immediate] post *added*
Ly | subnectit] subiungit An Fi Ly | hec verba] *omitted* Ly 114 verba] hoc verum nisi *added* Ly
| nec] ubi Ly | curie] u^e An Fi 116 verbis] *omitted* Bb An Fi 117 etiam] *omitted* We Ly | sed
cum] si tamen We | neglexerit] negligeret Ly 118 sunt] *omitted* An | compellendus] canpellandus
An 120 est] quod *added* Ly 124 clericos] hereticos *added* Ly 126 est] etiam Ly 127 hereticos]
omitted Fi

Discipulus: Istud apparentia carere videtur. Nam crimen heresis nullo modo
est crimen seculare, tum quia committitur directe in Deum, tum quia est
peccatum in religione christiana solummodo, tum quia apud iudices seculares
paganos non esset crimen, ergo nullo modo est crimen seculare. Ergo est
solummodo crimen ecclesiasticum. Ex quo patenter infertur quod solummodo
ad ecclesiasticum iudicem spectat. 130 135

Magister: Respondetur quod licet crimen heresis sit solummodo crimen
ecclesiasticum et non seculare tamen spectat ad iudicem secularem, quia ad
iudicem secularem non tantum spectat punire crimina secularia, sed etiam
crimina commissa in Deum et in personas et res ecclesiasticas. Hoc enim habet omnis
lex et secta, quod reges et principes distincti a sacerdotibus non solum 140
puniunt crimina secularia, sed etiam crimina que reputant in deum vel deos suos
et in sectam suam commissa. Propter hoc etiam reges in veteri testamento
idolatrias punierunt. Imperatores etiam *et* iudices paganorum christianos
tanquam contra deos suos et sectam graviter delinquentes acerbissime persecuti
fuerunt. Sic etiam reges christiani homicidas sacerdotum et furantes res 145
ecclesiasticas plectunt pena debita, et tamen homicidium sacerdotis et furtum rei
ecclesiasticum sunt crimina ecclesiastica. Ergo multa crimina ecclesiastica ad
secularem iudicem spectant, et ita per hoc quod crimen heresis est crimen
ecclesiasticum et in Deum committitur probari non potest quod ad iudicem
secularem minime spectat. Et huic Augustinus concordare videtur qui, ut legitur 150
23 q. 5, c. *Si propterea*, ait: “Si propterea persecutor non fuit Nabuchodonosor
rex, quia scelus in sanctum Danielem commissum vindicavit iustissime,
quomodo vindicandum est a regibus, quod Christi sacramenta exsufflantur, si
prophete membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt”. Ex

151 23...propterea¹] col. 940

130 apparentia] apparentiam Bb 131 seculare] secularis An Fi | est:] omitted Bb An Fi Ly

132 religione christiana] religionem christianam Ly 133 esset] est We | est:] omitted An Fi

134 ecclesiasticum] ecclesiasticorum Bb | Ex...135 ecclesiasticum] omitted Fi

136 Magister...137 ecclesiasticum] et non ad secularem. **Magister:** Licet crimen sit ecclesiasticum
Ly | Magister...137 secularem] omitted An Fi 138 iudicem] omitted Fi 139 in:] ita Fi | et:] in
added Ly 141 etiam] puniunt added We | vel] in added Ly 142 suam] omitted Ly | commissa] et
added We 143 et] omitted Bb An Fi Ly 144 persecuti] secuti Fi 145 fuerunt] sunt Ly et]
omitted Bb An Fi We 147 sunt...ecclesiastica] omitted Bb | multa] omitted Bb 150 Et]
omitted Ly | qui ut] prout Ly 151 non] omitted An Fi

155 quibus verbis datur intelligi quod multo magis vindicandum est a regibus
peccatum quod in Deum committitur quam peccatum quod in prophetam vel
sacerdotem committitur. Si ergo rex potest et debet absque requisitione
prelatorum punire homicidam sacerdotis sibi subiectum, multo magis potest et
160 debet debita animadversione ferire sibi subiectos, si per pravitatem hereticam
divinam offenderint maiestatem.

165

170

---

156 vel] in *added* Ly **157** requisitione] inquisitione Ly **160** divinam] Dei Ly